Hibetül Hakayik

1ci Kısım

نجيب عاصم

هبة الحقايق

[illegible] مع [illegible]

برنجی قسم

مؤلفی :

احمد بن محمود يوكناكی

استانبول — مطبعهٔ عامره

١٣٣٤

هبة الحقائق

برنجی قسم

شارحی وناقلی : نجیب عاصم

مؤلفی : احمد بن محمود یوکناکی

استانبول — مطبعهٔ عامره

١٣٣٤

نشر وتعمیم معارف واحیای آثار خصوصنده ابذال همت بیوران
معارف عمومیه ناظر عالیسی

شکری بك افندی حضرتلرینه

تورکلرك آبدات قدیمه‌سندن اولان اشبو اثری اتحاف ایله
کسب فخر ایلرم .

نجیب عاصم

باشلانغیج

قطب شمالیدن هندستانه، اقصای شرقدن ادریاتیك دكزینه قدر طاغیلوب یاییلان، یوزلرجه حكومتلر دوبروب‌برینه‌خانلقلر تأسیس‌ایدن بیوك تورك‌ملتنك مدنیتدن محروم، عالمی تخریبه مأمور اولدیغی وقتیله ظن ایدیلیر ایدی. اوروپا فضلای‌مستشرقیننك جدی همتلری، خصوصیله بوهمتلره برر محل صرف اولمق اوزره اجرا اولنان تحریات والده ایدیلن وثیقه‌لر بوكون آرتق اوظننك بربهتان اولدیغنی اثبات ایده‌جك مرتبه‌یی بولدی.

تورك دیلنده اجرا ایدیلن اوفاق برتتبع بیله تورك ملتنك قدیم بر ادبیاتی اولدیغنی كوستره‌بیلیر. بوتون تورك اولوسلرنده مشترك اولوب پارمق حسابنجه منظوم اولان برچوق آثار سوزی شبهه‌سز آدی صانی خاطره‌لردن سیلنمش برطاقم ملی‌شاعرلرك اثرلرندن حافظه‌لرمزه نقل اولنمش پارچه‌لردر. فقط‌بونلر ملتك یازیلی برادبیاته مالك اولدیغنی یك‌ده اثبات ایده‌مز، اولسه اولسه‌عربك سوق عكاظ شاعرلری‌كبی پانایرلرده، اجتماع محللرنده انشاد اولنمش شیلرقبیلندن اولمق اوزره تلقی اولنور، فقط هرحالده قدیم بر ادبیات توخومینك وجودینه دلالت ایلر.

توركلره اوته‌دن‌بری هرتورلو مناسبتده بولنان‌چینلیلردر. بناءً علیه بوكون آثار قدیمه‌سندن چوغنی غائب ایدن توركلرك اوائلی حقنده اولدقجه مفصل معلوماتی چین تاریخلرندن آله‌بیلیرز. چین مورخلری توركلرك میلاد عیسادن چوق اول یازیلری اولدیغنی خبر ویررلر. ازجمله میلاددن تقریباً ۱۹۲ ییل اول چین‌مؤرخلری «تنك ـ لی ـ قو ـ تو ـ تان ـ ژو Teng-li-ko-to-tan-jou [۱]» عنـوانی حائز اولان (مه ـ ته me-thé) آدلی بر تورك

[۱] مه ـ ته نك عنوانی شویله تفسیر اولنه‌بیلیر: تنك‌لی قوتو طانجو؛ بونلردن تنكلی معلوم؛ قوت سعـادت، برکت دیمكدر؛ بونلرك الك‌كوچی تانژودر: هولاكونك اون برنجی اوغلنك‌آدی طانجو اولدیغنه باقیلیرسه كلمه‌نك تااوزماندن معناسی بیلنمدیكنه

حکمدارینك چین ایمپراطوریچه‌سی تای ـ هه‌ئو Tai-heou یه نامه کوندردیکنی یازارلر . ینه بو مؤرخلر میلاددن ۱۷٤ ییل اول (لائو ـ شانغ) آدلی بر تانژونك مخابرات سیاسیه‌سنده قوللاندیغی القابی‌ده ضبط ایدرلر . شو مخابره‌لرك چین لسانی اوزره اولمق احتمالی خاطرلره کله‌بیلیر ، فقط ینه او مؤرخلرك تورك حرفلری حقنده ویردکلری معلومات اواحتمالی برطرف ایدر. ازجمله‌بونلردن (ما ـ توآن ـ لین Ma-touan-lin) تاتار قوملرینك الك اسکی یازیلری تاخته صفحه‌لر اوزرنده چنتکلردن عبارت اولدیغنی قید ایدییور. ینه‌بو مؤلف بزه تاتارلرك اصلا حرف قوللانمدقلرینی‌ده خبر ویرییور . شمدی شو تناقضی نصل حل ایتملی؟ برطرفدن تاخته اوسته‌چنتدکلرنی سویلیور، اوته‌دن‌ده حرف قوللانمدقلرینی خبر ویرییور . بواسلاولرك آلمانلره « نمس » یعنی دیلسز، کندی دیللرینی آکلاماز، دیمه‌لرینه بکزر . آلمانلر بلکه اسلاولردن زیاده دیللیدر، فقط اودیل اسلاولره برشی آکلاتمدیغیچون اونلره‌کوره دیلسزدرلر. تاتار وتورکلرك‌ده حرفسز اولیشلری چین حرفلرینی قوللانمدقلرندندر . ایشته مسئله‌نك الك معقول حلی بودر . تو ـ کیو Tou-Kioue لرك یعنی تورکلرك‌ده عینی حرفی قوللاندقلرینی ینه بزه اوچین مؤرخی خبر ویرییور . شو خبرلر الك اسکی هون حکمدارلرندن یعنی میلاددن ۹۰ سنه اولندن آلتنجی عصر میلادیده میدانه چیقان تورکلره قدر اوزون برزمانی احتوا ایدر . ایشته میلادك ۷۳۲ : ۷۳۵ سنه‌لرینه عائد اولان اورخون آبده‌لرنده‌کی یازیلر اوچینلی مؤرخك بزه‌خبر ویردیکی الفبانك عصرلرجه صوکره آلدیغی‌شکل تکاملك کوزل بر نمونه‌سیدر[۲] . اورخون کتابه‌سی بوکون فرانسزجه، روسجه، وآلمانجه اوله‌رق ترجمه ونشر ایدلمشدر . شو حسابجه تورك دیلی میلاددن لااقل ۱۹۰ ییل اول ـ شو اوللك نره‌یه قدر وارییور ، بوشمدیلك کسدیریله‌من ـ یازلمغه باشلانمش وبوکون آنجق ۷۳۲ تاریخ میلادیسنده حك اولنان کتابه تورکجه‌نك الك اسکی نمونه‌سنی تشکیل ایتمکده بولنمشدر .

حکم ایدیله‌بیلیر. فقط‌بزجه‌بونك (تاك ـ تانك) کوکنه ربطی‌ممکن کوریلیور. بناءً علیه « طانژو ـ طانجو » طانمش ، متبوع دیمك اوله‌بیلیر ؛ یاخود چینلیلره تقلیداً «سماوی» معناسنه‌ده کله‌بیلیر .

[۲] نجیب عاصمك « الك اسکی تورك یازیسی » نام اثرینه باقیله .

ژون ـــ ژوئن Jouen-Jouen تاتارلرینك رئیسی اولان طولون ٤٠٣ ده تاخته اوزرینه یازیله‌جق وجه ایله ساده بریازی اختراع ایلدیکنی‌ده بزه تاریخ‌خبر ویرییور . بوذات اولسه اولسه دها اول باشقه اولوســلرده قوللانیلان یازی‌یی بر آز دها اصلاح ایتمش اوله‌جق . نصل‌که « کول ـ تکین [١] » آبده‌سـنده قوللانیلان حرفلرك صاییسی اوتوزی کچمش ، یعنی تام لسانك احتیاجنه توفیق واکمال ایدلمشدر . بوتورك یازیسنك اساسی آرامی Araméen اولدیغی کوریلیور ایسه‌ده زمان زمان بعض علاوه‌لرله ترقیسنه چالیشلمش وموفق اولنمشدر .

تورك ایمپراطورلغنه خلف اولان اویغورلرایسه نسطوری‌پاپاسلرندن سریانی حرفلرنی اوکره‌نوب کندی دیللرینه اویدرمشــلردر . شکلجه اولان ظرافتی عجم شاعرلرینك زلف‌یاره بکزه‌تملرینه لایق‌کوریلن‌خط اویغری تورکجه ایچون کافی ایســه‌ده عربی وفارسی ایله قاریشیق بردیل ایچون مکمل برالفبا دکلدر . فقط قوجه‌برملتك یکانه واسطهٔ تحریری‌اولمق طولاییسیله شکلنه ظرافت‌ویرلمش، بعض علاوه‌لرله اکماله چالیشلمشدر . جنکیزك یاســاسی [٢]، تیمورك توزوك ویرلیغلری‌هپ‌بوحرفلرله یازلمش‌وفقط موغوللر بعض‌تعدیلات‌اجراسیله «پاس‌ـپا» نامنی ویره‌رك کندیلرینه مال‌ایتمشلردر . حتی تیمورلنك زماننده حروف‌عربیه‌یه دخی اویغورشکلی ویریله‌رك خط دیوانی میدانه کلمشدر . ذاتاً حرفلرك تبدیل واصلاحی هریرده وهرملتده اوله‌کلمشدر . نته‌کیم عجملر عرب حرفلرینه (پ ، چ ، ژ) ی علاوه ایله‌ملری‌کبی بزده (گ ، ڭ) ی وبرچوق (و) علاوه‌ایتدك. بلکه برکون بشقه‌شکلده‌ده قویه‌جغز ، چونکه احتیاج‌کوریلیور ، متشبثلرچیقیور.

هرنه‌ایسه شمدی کله‌لم اویغورجه اثرلره :

بونلرك اك مشهوری و اوروپاجه اك اول نظردقتی جلب ایده‌نی « رســول

---

[١] کول ـ تورکجه‌ده چیچك دیمکدر . احتمال‌که فارسینك « کل » ی بوندن آلنمش، چیچکلرك اك اعلاسنه ویرلشدر .

[٢] صاحب علاءالدین آتا ملك جوینی‌ده تاریخ جهانکشای سـنده : « وچون اقوام تاتاررا خطی نبوده‌است ، (جنکیز) بفرمود تااز ایغوران کوذکان مغولان خط درآموختند وآن یاسها واحکام بر طوامیر ثبت کردند و انرایاسانامهٔ بزرك خوانند » دییور . بوندن یالکز موغوللرك یازی بیلمدکلری و فقط اویغورلرك کاتب اولدقلری پك اعلا آکلاشیلیور . خوش جنکیزدن اوله عائد اویغور آثاری زمانمزه‌قدر محفوظ قالمشدر آ.

علیه‌السلام نبینك معراج قا بارغانی » آدلی معراجنامه‌در . بو کتابك غریب بر سرکذشتی وار ٧٣ ـ ١٦٧٢ ده استانبولده بولنان « الف لیلة ولیله » مترجمی آنطون غالان A. Galand « اسکی کوفی برخط ایله محرراولان!» بوکتابی یکرمی بش غروشه مارکی دونوانتل Nointel ایچون آلمش ؛ اوده فرانسز مالیه‌سنی اصلاح ایدن مشهور قولبره Colbert ه ویرمش . کتبخانه‌سنده‌کی آثارك ماهیت وقیمتنی بیلمك مراقنده اولان بو ذات‌ده کتابك تدقیقنی شرف‌الدین یزدینك « ظفرنامه » آدلی تیمورلنك تاریخنی ترجمه ایدن پەتی دولا قرووا ـPétis de la croix نك باباسنه حواله ایتمش . قرال ترجمانی اولان بو آدم‌ده نسخه‌یی حل ایده‌میه‌رك خارق‌العاده بریازی ایله محرر « معراجنامه »اولدیغنی کتابك اوته‌سنده بریسنده کوریلن کوفی وعربی یازیلردن آکلایه‌بیلمش . معراجنامه قولبردن قرال کتبخانه‌سنه نقل ایدیله‌رك ٢٣٦٧ نومرویه قونلمش . فرانسه مستشرقلری بوکتابی برتورلوآکلایه‌مدقلرندن‌بعض‌صحیفه‌لرینك‌اورنکلرینی شرقه‌کوندرمشلر. بوکا موسیو باروت آدلی برذاتك ویردیکی جوابك خلاصه‌سی شودر : « اورنکی کوندریلن صحیفه‌لرك یازیسی اوزبکجه دکلدر . شرق دیللرنده درین معلوماتی اولان‌جعفر افندینك روایتنجه بویازیلر آفریقا یازیسیدر . حتی یوسف و یونس کبی برطاقم علملری‌ده اوقومغه موفق اولمش ! . .

استانبولدن بویله جوابلر کلدیکی اثناده « فورمون Fourmont آدلی ایکی ذات برآز حقیقته یاقلاشیرکبی اولمشلر ، یازینك‌نیوچی تعبیردیکرله مانجواولدیغنی سویلمشلر . استانبولده مراجعت ایدلمدك کیمسه قالمامش ، کورجی پطریقه ، معیتنده‌کی علمایه ، ایکی ایلچی ایله ایراندن کلن اوزبکلره صورلمش ، کیمسه‌دن برجواب آلنه‌مامش. آباٴیسوعیه‌دن اولوب ارمنیلرله مناسبتی اولان ژوزف تیمه‌ـ ئونی ، میقایل آدلی برارمنی بولمش . اوده هر حرفك مقابلنه تورکجه حرفلر قوندره‌رق کتابی تمامیله تورك یازیسنه أویرمش اما ، اما بونلردن حاصل اولان کلمه وجمله‌لری آکلامق کیمسه‌یه میسر اوله‌مامش . اومیقائیل دیمش‌که شرقده (ایلینوس Ilinos) زماننده بردیسان[١] آدلی (نصیبین) ده بر ملحد تورەمش، بوآدم یکی بردیل اویدرمش ؛ اودیلده کتابلر یازمش . برزمان صوکره

[١] عربجه آدی « ابن دیصان » در . .

نفره‌ی‌رام Nafreiram آدلی برخرستیان‌قرال‌کلمش، اودیلده رفض والحاده متعلق برچوق کتابلر یازلدیغنی خبر آلمش ، کتابلری آفاروزایتمش وهپسنی‌یاقدیرمش؛ او دیل‌ده ، کتابلری‌ده اورته‌دن قالقمش . ایشته بو کتابده اونلردن بریسی ایمش ! نه ایسه شو ماصاللری کچه‌لم .

فرانسز مستشرقلرینك آب‌روبی اولان مشهور آبل‌ره‌موزا ۱۸۲۰ ده نشر ایلدیکی « تاتار دیللری‌اوزرینه تحریات» عنوانلی اثری ایچون بعض صرف‌قواعد طوپلامق اوزره بو کتابه‌ده مراجعت ایتمش ، اویغورجه اولدیغنی آکلامش . ۱۸۳۳ ده موسیو ژوبر Jaubert نشر ایلدیکی صرف‌تورکیسنه معرا جنامه‌دن اوچ پارچه آله‌رق یانه بزم‌تورکجه یازی‌ایله‌ده‌نصل اوقونه‌جغنی کوسترمش. واقعاژوبرك اثرنده اپ ایی خطا وار ایسه‌ده مسئله‌یی ایلك حل ایتمك شرفی‌ده او قازانمشدر.

انکلیز مستشرقلرندن اولوب کنج یاشـنده وفات ایدن دودس Lumley Davids ك ۱۸۳۲ ده لوندره‌ده انکلیزجه نشر ایتدیکی مکمل بر صرف‌عثمانیده ژوبرك خطـالرینی ممکن مرتبه اصلاح ایتمشدر . بو کتـابی دودس‌ك وفاتندن صوکره والده‌سی فرانسزجه‌یه ترجـه ایده‌رك ۱۸۳۶ ده لوندره‌ده نشر ایتمش و بر نسخه‌سنی سلطان محمود ثانی‌یه تقدیم ایلمش و طرف شاهانه‌دن کندیسنه بر یوزك اهدا اولنمشدر .

اویغورجه‌نك بویله‌جه مفتاحی بولندقدن‌صوکره موسیو وامبری ویانه‌کتبخا- نه‌سنده بولنان و ٤٦٥ تاریخلرنده وجوده‌کتیریلن « قوتادغوبیلیك »ك برچوق قسمنی ترجمه ایلدیکی کبی مؤخراً موسیو رادلوف ده بوکوزل اثرك تمامی آلمانجه ترجمه و تحشیه‌ایله نشره باشلامشدر .

۱۸۸۲ ده معراجنامه‌نك تمامی ایله میر حیدر مجذوبك مخزن اسرار آدلی أثرینك بر قسمنی متوفی پاوه دو قورتی فرانسزجه‌یه ترجمه ایلمشدر . صوکره بو ذات فریدالدین عطارك اویغورجه‌یه ترجمه ایدلمش اولان « تذکرهٔ اولیا » سنی‌ده مکمل صورتده ترجمه و نشر ایلمشدر . پارس کتبخانهٔ ملیسنده بولنان تذکرهٔ اولیانك استنساخ تاریخی شودر :

« تاریخ ساکیز یوز قیرق تا آت ییل جمادی‌الاخر آی نینك اونی‌ده هرو- دا مالك باخشی بیتیتیم . » موسـیو پاوه دو قورتی معراجنـامه ترجمه‌سـنه

موسيو Guy le Strange گی لوسترانژ نامنه طهرانده صاتين آلنمش مير حيدر مجذوبك مخزن اسراريندن‌ده برقاچ پارچه علاوه ايتمشدر. بونك نهايتنده‌كی كتبه‌ده «كتبه على شاه باخشى» يازيليدر. اويغورجه اثرلردن بريسى‌ده بختيارنامه‌در.

شمدى كلەلم بزم اثره:

سلطان محمود اول طرفندن آيا صوفيا جامعى ايچريسنده تأسيس ايديلن كتبخانه دفترنده «٤٧٥٧» نومروده ولغتلر آره‌سنده مقيد اولان بر اثر نظر دقتمى جلب ايتمشدى. كتابى كتيرتدم. باش صحيفه‌سنده «مجموعة رسالة باللغة المغولية المنظومة و بالخط المغولى من قبل النصايح وكتاب مخزن الاسرار باللغة المغولية و الخط المغولى كل منها محشى بالتركية»

بونك آلتنده سلطان محمودك مهرى و دها آلتنده او زمان حرمين شريفين اوقاف مفتشى اولان شيخ زاده احمد افنديك وقفك تسجيلنى كوسترر بر قاچ سطرلق بر عباره ايله:

«زتو توفيق تمنا كند احمد يارب»

مصرعنى حاوى مهرى بولنمقده‌در.

ديمك احمد افندى Fourmont فورمونلر كبى كتابك مغول يازيسى اولديغنى كسديره بيلمش. اكر بو كتاب ده سائر امثالى كبى آوروپايه آشسه ايمش او قدر كورولتى‌يه حاجت قالمايه‌جق، اويغورجه اوراده دها اول آكلاشلمش اوله‌جقدى.

احمد افنديك «لغة المغولية المنظومة» سوزى طوغرى دكلسه‌ده «وبالخط المغولى من قبل النصايح» ديديكى، مغوللقدن صرف نظر، طوغريدر.

نصايح قبيلندن اولان بو رساله‌نك آدى «هبة الحقايق» اولديغنى «٥٢»نجى صحيفه‌سنده: «من مقالات امير كبير صاحب الرأى والتدبير آرسلان خواجه ترخان عليه الرحمه والرضوان بن يوسف خواجه ارنب تغمد غفران وطاب ثراه» سرلوحه‌لى تقريضندن اوكره‌نيورز.

بو ذاتك:

اديب نينك يرى آتى يوكناك ايرور

مصرعيله مؤلفك «يوكناك» لى اولديغنى

آتاسى آتى محمود يوكناكى

باباسی‌ده یوکناکلی محمود اولدیغنی،
تمامی ایرور کاشغری تیل بیلا
دیه‌ده کاشغر دیلنده یازلدیغنی اوکره‌نیورز.

« ٥١ » نجی صحیفه‌ده‌کی امیر سیف‌الدین تقریضندن ایسه ؛
ادیب‌لر ادیبی فاضل لار باشی
دیه ادیبلکنی اوکره‌نیورز.

ینه او صحیفه‌ده قائلی معلوم اولمایان یعنی « لاادری قائله ایضاً فی‌تعریفه علیه الرحمة » عنوانلی برتقریضده‌کی « ایضاً » قیدینه کوره دها اول تقریضلر بولنمق ایجاب ایدییورسه‌ده اویله برشی یوقدر. بوتقریضده :

« توغا کورمس ایردی ادیب نینك کوزی
توزاتی بواون تورت باب ایچره سوزی »

دیبه مؤلف آنادن طوغمه کور اولدیغنی و کتابك اون درت بابدن عبارت بولندیغنی‌سویلیور. حال‌بوکه بز بوراده مؤلفك کتابنی تقسیم ایچون قبول‌ایتدیکی وجهله بش « نوع » بولیورز. بوکا بش پارچه‌دن عبارت اولان مقدمه ایله خاتمه‌ده علاوه ایدیلورسه اون ایدر. دیمك کتابك اورته یرندن درت باب استنساخ ایدیلمه‌مش. بواکسیکلك یاناسخه ویاخود دها اول استنساخ ایدنلره عائددر. چونکه‌المزده‌کی‌نسخه‌ده اورته‌دن یاپراق‌فلان‌دوشدیکنه برعلامت یوق؛ بالعکس هر اولکی صحیفه نهایتنه قارشیکی صحیفه‌نك ایلك کلمه‌سنی یازمغه دقت ایدیلمشدر. مؤلف‌ده « فی‌العذر بتمام‌الکلام » دیدیکی خاتمه‌سنده :

ادیب احمد آتم ادب پند سوزوم

دیبه‌رك زماننده « ادیب احمد » دیه یاد اولندیغنی بیلدیرییور وکتابك مقدمه‌سنده حمدله، صلوله‌دن صوکره چهار یاری ترضیه ایلیورکه بوده کندیسنك سنی‌المذهب اولدیغنه دلالت ایدر. مؤلف کتابنك خاتمه‌سنده اسمنك « ادیب احمد » اولدیغنی بیان ایتمش ایسه‌ده اثرینك نامنه وتاریخ تألیفنه وذاتنه دائر هیچ برمعلومات ویرمه‌مشدر.

اکر کتابك‌نهایتنده صوکره علاوه اولنمش وکتابك اهمیتنی‌ومؤلفنك تعریف

احوالنی بیان ایدن اوچ منظومه اولمه‌سه‌یدی اسمنه و مؤلفنك شخصنه عائد معلوماته دسترس اولنیله‌میه‌جق، مجهولیتده قاله‌جق ایدی.

بومنظومه‌لردن مؤلف حقنده الك زیاده معلوماتی حاوی اولانی « امیر کبیر آرسلان‌خواجه‌ترخان » ککیدر. آندن‌اثرك‌اسمی « هبة‌الحقایق » اولدیغی‌ومؤلفك مسقط رأسی « یوکناك » نام موقع اولوب پدرینك اسمی محمود اولدیغی وزمانننك مشاهیر ادباسندن بولندیغی آکلاشیلیور. منظومه‌لردن قائلی مجهول اولان دیکر برنده ایسه ادیب احمدك ضریر یعنی اعمای مادر زاد اولدیغی کوستریلیور.

امیر کبیر آرسلان خواجه ترخانك منظومه‌سنده اثرك کاشغر دیلنده انشاد اولندیغی کوسترلدیکندن صاحب اثرك وطنی اولان یوکناك موقعنك دخی قطعهٔ مذکوره‌ده اولمسی لازم کلور. حال‌بوکه قدیم جغرافیا کتابلری هرنه‌قدر تدقیق‌ایدیلمش‌ایسه‌ده کاشغر قطعه‌سنده و آکا همجوار بقعه‌لرده بونامده برموقعه تصادف ایدیلمه‌مشدر. یالکز ایلك خانلرك مؤسسی اولان « ساتیق‌بغرا » خانك وقوعاتنده « بوسکت » نامنده برشهرك محاصره وضبطندن بحث ایدیلیور. بلکه‌ده نقطه‌سز اوله‌رق کوریلن ونصل اوقونه‌جغی کسدیریله‌میان بوشهر منظومه‌ده بیان اولنان یوکناك شهریدر.

تقریضلرك مآللرندن بومنظومه‌لرك مؤلفك وفاتندن پك‌چوق زمان‌صوکره قلمه آلندیغی مستبان اولیور. مرور ازمنه ودهور ایله کتابك اسمی ومؤلفك شخصی اونوتلمش‌اولمغله ارباب وقوفدن اولان بعض ذوات بوجهتی تنویرایچون مذکور منظومه‌لری قلمه آله‌رق اثره ذیل ایتمشلردر. بومنظومه‌لردن برینك صاحبی اولان امیر کبیر آرسلان خواجه ترخان تیمورك اولاد و احفادی زماننده اکابر امرادندر. چغتای اولوسنك منقسم اولدیغی درت بیوك قبیله‌دن ترخانلره منسوبدر. اسمنك آخرنده بولنان ترخان تورکلرجه بر رتبه اولان ترخانلق اولیوب مذکور قبیله‌یه منسوبیتنه علامتدر. آرسلان خواجه ترخان طقوزنجی عصرده یاشامشدر.

مؤلف اثرنده زمان تألیف حقنده هیچ برقیدده بولنمامشدر. یالکز اثری « داد سپه‌سالار بیك » نامنه تألیف ایتمشدر.

مؤلف اثرنده بوذاتك اسمنی برکره بیان وبعده دائما « شاهم » دیه یاد ایدییور. بوندن کتابك نامنه تنظیم اولنه‌رق مؤلفك ممدوحی اولان ذاتك بر حکمدار اولدیغی مستبان اولیور. بونك هانکی شهرك حاکمی اولدیغی حقنده معلومات یوقدر. بوتون تورك حکمدارلرینك انساب وسلاله‌لری مضبوطدر. آنلر میاننده بواسمده بر حکمداره تصادف اولنه‌مازکه کتابك تاریخ تألیفی ومؤلفك یاشادیغی زمان معلوم اوله‌بیلسون. کتابك تاریخ تألیفنك تحقیقی ایچون کتابك شیوه وافاده‌سنك تحقیق وامثالی آثار ایله مقایسه‌سی ایجاب ایدر ایسه‌ده بوجهتدخی تدقیق ایدنی حقیقته تقریب ایده‌مز.

بواسمك مرکب اولدیغی « داد » ایله « سپهسالار » کلمه‌لرینك تدقیقنه کلنجه: بوکونکی کونده کاشغر وسائر تورك مملکتلرنده عدلیه ناظری مقامنده اولان ذواته دادبیك عنوانی ویریلیور. داد ، الله داد ، خدا داد کبی بر چوق اسماء خاصه‌یه داخل اولیور. شرقده اصل تورك مملکتلرنده باش قوماندانك عنوانی اولان سوباشی ، ممالك اسلامیه‌ده تأسیس حکومت ایدن سلچوقیلر کبی تورك دولتلرنده « سپهسالار » اولمشدر.

ممدوحك توصیفی حقنده یازدیغی منظومه‌نك بالاسنده اولان « امیرالاجل» افاده‌سنه باقیلوبده بوذات امرا آره‌سنده آرانیلیرایسه یالکز « دادبیك » نامنده برذاته تصادف ایدیلور. بوذات امرای سلچوقیه‌دندر. اسمی « دادحبشی » در. پدرینك اسمی « آلتون‌تاق » اولوب امرای غزنویه‌دن ایدی. داد حبشی هجرتك بشنجی عصرنده یاشامشدر. امرادن سپهسالار یاخود « سالار غازی » نامنده یالکز برذات کورولیور. مشهور سلطان محمود غزنوینك همشیره‌زاده‌سی اولان بوذات دوردنجی عصرك نهایتی ایله بشنجی عصر ربع اولنده یاشامش اولوب عمرینی هندده نشر وتوسیع اسلامه وقف ایتمشیدی. نهایت شهیداً عازم داربقا اولمشدر. بوکونکی کونده مقامی هند مسلمانلری آره‌سنده زیارتکاهدر. لکن بو ایکی ذاتك کتابك تألیف اولندیغی کاشغر قطعه‌سیله مناسبتلری یوقدر. هر حالده ناظمك « دادسپهسالاربیك » دیه یاد ایتدیکی ذاتی بهمه‌حال او قطعه‌ده ویاخود همجوار اولان محللرده اورا حکمدارانی آرالرنده آرامق ایجاب ایدر وکتابك شیوهٔ افاده‌سنه و تورکچه‌یه داخل بولنان کلمات اجنبیه‌نك مقدارینه نظراً بونی

آلتنجی عصردن یوقاری چیقارمامقده ایحاب ایدر. حال بوکه کرك کاشغرك وکرك همجوارلرینك وقوعاتی کتب تاریخیه‌ده تماميله وحقیله مضبوط دکلدر. کاشغر وجوارلرنده اسلامی نشر و تعمیم ایدن ایلك خانلر مرور ازمنه ودهور ایله تورکلرك مسکون اولدقلری مملکتلرك شرقنی تماماً آوردهٔ قبضهٔ ضبط وتسخیر ایتدکلری کبی ماوراءالنهری دخی اللرینه کچیره‌رك بعد بعد تشکیل ایتدکلری خاقانلق شرقی و غربی دیه ایکی‌یه آیرلمش ایدی. بونلردن حکومت ایدنلرك اسامیسی تماماً مضبوطدر، لکن آنلر آره‌سنده دادسپهسالار بیك نامنه تصادف ایدیله‌مز. باخصوص آنلر بك نامنی دکل خاقان وخان عنواننی آلیرلر ایدی.

یالکز شرق خاقانلغنده خاندان حکومتدن بعضلری بر شهرك ویاخود اوفاق بر قطعه‌نك حکومتنه نائل اوله‌رق، خاقانه تبعیتده دوام ایتمك اوزره، حکمدارلق ایدییورلری. مع‌مافیه بونلرك اسامیسی مضبوط اولمیوب بعضلرینك آدلری بعض وقوعات مناسبتی ویاخود شعرا و ادبا و ارباب علم طرفندن تألیف اولنان کتابلرده ذکر ایله معلوم اولمشدر.

ایشته بونلردن بری‌ده هجرتك آلتنجی عصری نهایتنده یاشایان «رشید الوطواط» و«رشیدالکاتب»ناميله معروف «محمدبن محمدبن عبدالجلیل العمری»نك «جواهرالقلاید وزوایدالفراید» نام انشا کتابنده مندرج محرارتدن برنده اسمی بروجه زیر مضبوط اولان ذاتدر. «مولانا ولی‌النعم الامیرالاسفسار لارالاجل الکبیر العالم العادل المؤید المظفر المنصور اختیارالدولة والدین نصرةالاسلام والمسلمین تاج‌الامراء شرف توران طغرل قلیچ اسفهسالار بك بن شجاع محمد بن الحسن بن‌عبدالرحمن حسام امیرالمؤمنین لازالت رایات دولته منصوره وآیات صولته منشوره»

رشیدالوطواط بو ذاتك حکمدار بولندیغی محلك اسمنی بیان ایتمه‌یور؛ لکن محرراتنك افاده‌سندن بوذاتك شرق طرف حکمدارلرندن اولدیغی آکلاشیلیور.

بزجه بو حکمدار «هبةالحایق» نامنه تألیف اولنان دادسپهسالار بکدر. حکومت ایتدیکی محل دخی کاشغر قطعه‌سنده «بوکناك» شهریدر، کندیسی ایلك خان سلاله‌سندندر. کتاب دخی آلتنجی عصرك نهایتلرینه طوغرو تألیف اولنمشدر و «قوتادغوبیلیك»ه ثانیدر.

بوکتابك بشنجی عصرده ینه کاشغرده یازیلان قوتادغوبیلیکه نظراً پك چوق عربی وفارسی ایله آلوده اولماسی آلتنجی عصره عائد اولدیغنه دائر حکممزه قوت ویره بیلیر . آرسلان خواجه ترخانك تقریضنده کی :

« تمامی ایرور کاشغری تیل بیلا
ایتمش ادیب رقت تیل بیلا
اکر بیلسه کاشغر تیلنك هرکشی
بیلیر اول ادیب نینك نیکیم ایمشی
کیشی تیلنی بیلسا بیلور معنیسین
بیلورمن دیساعیب اوزی بیلماسین

سوزلرندن تورکجه نك اوزمانلر اهمال ایدلدیکی یعنی رغبت عربی وفارسی یه دوندیکی آکلاشیلیور .

کتاب ومؤلفی حقنده کی معلوماتمز بوندن عبارتدر . مجموعه ده بو اثری متعاقب اوقاف مفتشی احمد افندینك دیدیکی کبی مخزن اسرار منظومه سی بولنیور . اوندن صوکره سکاکی ولطفی کبی قدیم چغتای شاعرلرینك بر قاچ منظومه لری واردر.

کرك مخزن اسرار ومؤلفی « میر حیدر مجذوب » وکرك سکاکی ایله لطفی حقنده تدقیقات تاریخیه وادبیه ده جداً مستثنا بر وقوف وهمت کوسترن کوپریلی زاده فؤاد بك بر اثر حاضرلمقده اولدیغندن بونلره دائر ویره جکلری معلوماته انتظار ایده رك بز ینه اصل مجموعه یه کله لم :

بومجموعه نك صوکنده کی کتبه نك صورتی شودر :

« تاریخ سکیز یوز سکسن تورتدا تونغوز ییل ذی القعده آیینك اون یتی سیداشنبه کونی تمام بولدی قوتلوق بولسون دولت کیلسون محنت کیتسون تیپ شیخ زاده عبدالرزاق باخشی قوسطاطانیاده بیتیتی »

ایشته شوکتبه دن مجموعه نك ٨٨٤ ده استانبولده عبدالرزاق باخشی طرفندن یازلدیغی آکلاشیلیور . « باخشی » لقبی هرات وخراسانده قوللانلدیغنه باقیلیرسه بوذاتك فتح قسطنطینیه مناسبتیله اورادن کلدیکنه حکم ایدیله بیلیر. خاطره م بنی

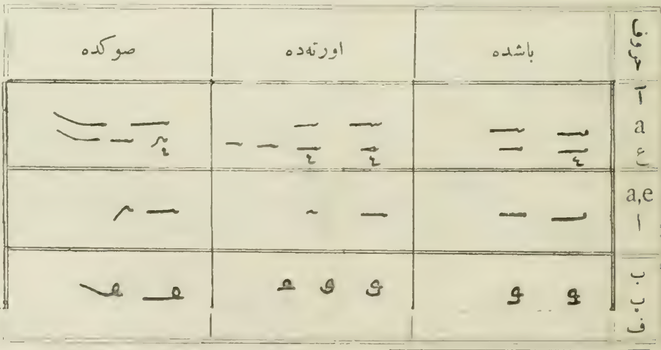
آلداتمایورسه ینه بوذات « قوتاداغو بیلیك » نامیله معروف اولان وشیمدی ویانه کتبخانه‌سنده بولنان اثری‌ده آماسیه‌ده استنساخ ایتمشدر.

عبدالرزاق باخشی بومجموعه‌یی اویغورجه الفبانك آرتق اعتباردن‌دوشدیکی بردورده یازدیغی جهتله خط عربی ایله‌ده صورت قرائتنی کوسترمشدر. فقط هرایکی یازی‌ده ایلك باقشده کوزل کورینیورسه‌ده تدقیق اولنورسه پك چوق اهمال ایدلدیکی همان هرصحیفه‌ده کوریله‌بیلیر. بناءً علیـه شواهدالندن طولایی بو عبدالرزاقه پك‌ده (باخشی) [١] دیه‌میه‌جکز.

بز عبدالرزاقك یالکز بزم الفبا ایله یازدیغنی نظر دقه آلمدق. اویغورجه ایله کوزلجه تطبیق‌ایده‌رك قونترول ایتدك ؛ بولدیغمز فرقلری بربر کوستردك ؛ بناءً علیه بزم اویرمه‌مز ایله عبدالرزاقك‌کی آره‌سـنده خیلیجه فرق واردر ... بزاویرمه‌ده اویغورجه دها طوغریسی اسکی چغتایجه‌نك قدیم تلفظنه رعایت ایلدك.

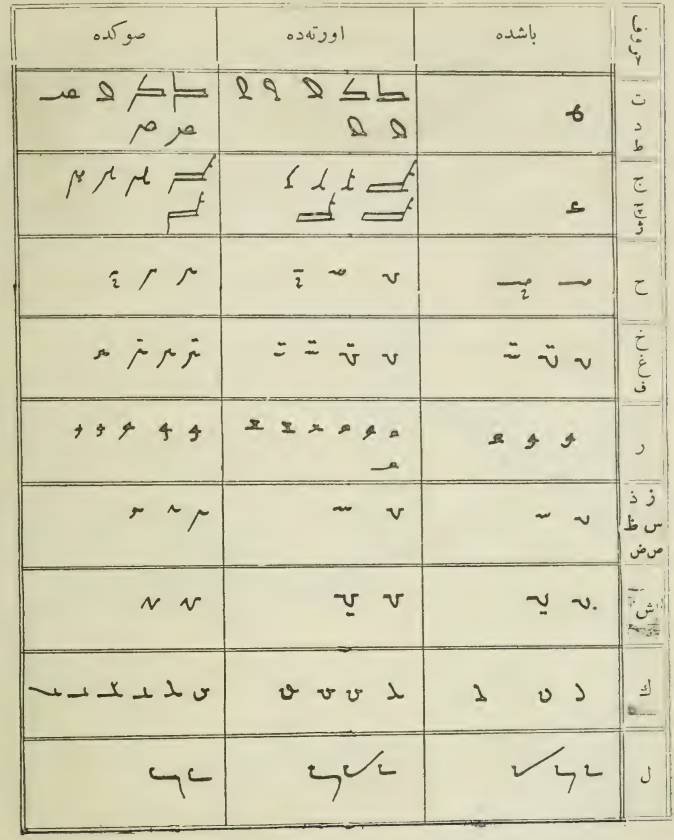
آیاصوفیه کتبخانه‌سنده‌کی شواویغورجه مجموعه ایله موسیو Guy de Strange کوئی‌دوستراناژه عائد مخزن اسرار یازیسی براسلوبده یعنی ایران شـاعرلرینك زلف دلبره تشبیه ایلدکلری خط اویغورینك صوك طرزنده‌در . [٢]

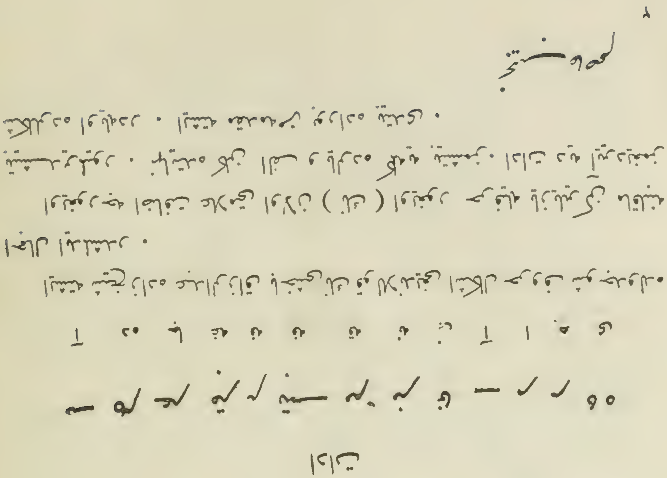
« هبةالحقایق » ده قوللانیلان الفبادر :

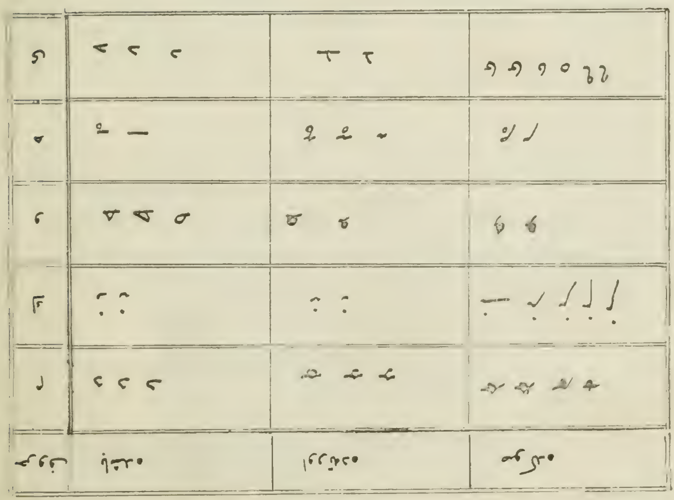

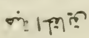
[١] پارس کتبخانهٔ ملیسنده اویغور ـ چین لغتنامه‌سـنده بوکلمه « صاحب ، معا » دیه تفسیر اولنمشدر. فرانسز مستشرقلرندن وشناسی مرحومك آرقداشلرندن متوفا پاوه‌دوقورتی « فارسی بیلمه‌ین دیوان حکمداری کاتبی » دیبور. واصلنك مغولجه‌ده دوقتور معناسنه کلدیکنی خبر ویرییور.

[٢] « پاوه‌دوقورتی » ك پارسده نشر ایتدیکی معرا جنامه مقدمه‌سنده XXII ، XXIII نجی صحیفه‌لره باقیله .

حروف
باشده
اورته‌ده
صوكده
ت د ط
ج
ح
خ غ ف
ر
ز ذ س ظ ص ض
ش
ك
ل

بسم الله الرحمن الرحيم

الهی اوکوش حمد آیورمن سنکا
سنینك رحمتینك تین اومارمن اونکا

اوکوش ــ شرق تورکجه‌سنده وقدیم عثمانلیجه‌ده (چوق) دیمك :
چوبانی برك طوت قورتلر اوکوشدر
(مولانا)

فضولی لهجه‌سنده « اوکوش » ، « یوکوش » اولمشدر :

بودردکه آز دکل یوکوشدر
هم صبر ایده‌یم‌که صبر خوشدر

سنکا ، ــ سن ، بن ، او ضمیرلرینك مفعول‌الیهی بوتون تورك لهجه‌لرنده بنکا (منکا) ، سنکا ، اونکا کلیر . عثمانلی شیوه‌سنده کلمه‌لرده برچوق تکاثف وقوعه کلمه‌رك ایجلدیکی حالده یالکز بو اوچ ضمیر اسکی حاللرینی ــ لسان تحریریده ــ محافظه ایده‌رك : بکا ، سکا ، اوکا (آکا) شکلنده قالمشدر . تکلمده ایسه : سنه ، بنه ، اونه وحتی سه‌ئه ، به‌ئه صورتنده تکامل ایتمشلردر .

ایور ــ (ایماك) مصدرندن مضارعك مفرد غائبی . بومصدرك معناسی عربیده (فعل) ، فرانسزجه‌ده Faireدر . مشتقاتندن ایتمك ، ایلمك ، ایش دیلمزده قوللانیلیور . فعل اسنادی اولان (ایماك) معلومدرکه غیرقیاسیدر .

اومار ــ عثمانلیجه‌ده‌ده قوللانیلان (اوممق) مصدرندن مضارعدر . (اومود) « امید » شکلنده مجملشمشدر .

« اورخون آبده » سنده : « ینی بواپ ایتنو براتونو اومدق » یعنی دشمن اولوب تنظیم ، تشکیل اولنمق اومدیلر .

اونکا ــ اوك ، صاغ طرف ، طوغری معنالرینه کلن (اونك) کوکندندر . بوندن مشتق اوله‌رق جغتایجه‌ده : ایشی طوغری چویرمك ، تحویل ایتمك معناسنه « اونکارماق » ، صحت بولمق ، مظفر اولمق معناسنه (اونکالماق) ، بیومك ، نشو ونما بولمق معناسنه (اونکماق) مصدرلری اولدیغی کبی عثمانلیجه‌مزده صحت بولمق معناسنه (اوکمق) ، تعمیر معناسنه (اوکارمق) واردر . بوکلمه‌نك صوکنده‌کی (آ) بر تأکید لاحقه‌سیدر . اسکی تورکجه‌ده (ه) یوق‌ایدی ، صوکره‌دن حاصل اولیور ، شمدی عثمانلیجه‌ده بو (آ) ها شکلنه کیرمشدر .

الهی چوق حمد ایدرم سکا
سنك رحمتکدن صحت (مسعدت ، ظفر) اومارم .

ثنا موو [١] ایوغای سزا بوتیلیم
اونارجا آیا یین یاری بیرمنکا

ایوغای ـــ یوقاریکی (ایماك) مصدرندن التزامی صیغه‌سی : ایده
اونارجا ـــ چغتایجه‌ده بکنمك ، ترجیح معناسنه « اوناماق » ، قبچاق لهجه‌سنده
اطاعت معناسنه کلیر . بناءً علیه بوکلمه او مصدردن فعل مضارعك مفرد غائبی اولان
(اونار) ایله مقداربیان ایدن (جا ـ جه)دن مرکب اولیور وطوعاً ، ترجیحاً معناسنه
کلیور .

ایایین ـــ (ایماك) مصدرندن : ایده‌یم

ثنامی بودیلم سزا ایده
طوعاً وترجیحاً ایده‌یم یاری ویر بکا
(بودیلم ثنامی طوعاً وترجیحاً ادایه سزا اولمق ایچون بکا مددرس اول.)

سنینك بارلیغینك غه تانوغ لوق بیرور
جومات جاناوار اوچقان یوکورکان ننکا

تانوغ ـــ چغتایجه تانوق شاهد . عثمانلیجه‌ده طانیق .
یوکورکان ـــ « یوکورماك » مصدرندن : یوروین .
ننك ـ نسنه ، شی . صوکنده‌کی (آ) تأکید علامتی .
سنك وارلغکه شهادت ویرر :
جماد ، جانور ، اوچان ، یوریان هرنه وارسه .

سنینك بارلیغینك غا دلیل آر قاغان
بولور بیرنك ایچرا دلیل لار مینکا

[١] Senamouv اوقونه‌جقدر .

مینکا ـ مینك = بیك ، نهایتنده‌کی مد تأکید ایچوندر .
سنك وارلغکه دلیل آرایان ،
برنسه ایچنده بیکلرجه دلیللر بولور .

فنی کل شیء له آیة تدل علی انه واحد

یوق آردیم یارا تتینك یانا یوق قیلیب

ایکینج بار قیلورسن موقیر من مونکا

اردیم ـ ایمك فعل اسنادیسنك ماضیٔ شهودیسی .
یوق ایدم ، یاراتدك ، ینه یوق قیلیب
ایکنجی دفعه وار قیلارسن ، بوکا مقرم .

آیاشك یولی‌ده ییلیکلی اوتون

کیل اوت تین اوزونك یول اولوم تین اونکا

ییلیکلی ـ جغتایده‌ییلماك ، عثمانلیجه‌ده یلمك یعنی سرعتله قوشمق ، یل کبی کیتمك‌دن صفت
« روزکار » معناسنه کلن « یل » جذرندن .
اوتون ـ جغتایجه‌ده (اوتماك) کچمك ، مجازاً عفو ، بونك مطاوعتی (اوتونماك)
ایلری کچمك ، صاقینمق ، استغفار معناسنه‌در . اتون ـ بالواسطه عفواولنمق : قبول‌صفح .
یول ـ زورله قوپارمق ، قورتارمق معناسنه کلن یولماق‌دن .
اوت ـ آتش . عثمانلیجه‌ده اوت طاشی ، آغیز اوتی . اوتاغ ، اوطه ، اوجاق
(اوتجاق) ایچلرنده آتش یاقیلان یر اولدقلری ایچون بویله تسمیه ایدلمشلردر ؛
(اوطون ـ اودون) اوتمك ، (اوتو) ده بوماده‌دندر .

ای‌شك یولنده یلن (پویان اولان) استغفار ایت .
کل آتشدن اوزیکی (نفسکی) چك چیقار ، اولومدن اوکجه .

یاراتی اوغانیم تونونك کوندوزونك

اوتوب بیر بیری کا یورور اونك سونکا

تون ـ کیجه ؛ مشتقاتندن کیجه‌یی کچیرمك معناسنه تونلاماق ، قرانلق باصمق برینه‌ (تونماق) ؛ قدیم عثمانلیجه‌ده « دون‌کون » کیجه کوندوز تعبیری وبوندن‌مشتق اوله‌رق طاووق وسائر قوشلر ایچون تونك ، تونه‌مك ؛ قیپچاقجه : تون بوجنی : نصف‌الليل ، آیدین ، آیدون : آیلی ، مهتابلی کیجه .

اوتوب ـ (اوتماك) کچمك ، آشمق ایلری کیتمك مصدرندن صیغهٔ ربط ، عثمانلیجه‌ده (اوته) .

اوغان ـ الله ، خالق ، مونغولجه : اوغلان : شهزاده؛ سائر تورکجه‌لرده اوغول، اوغلان ، اولان ، چوجق ، مخلوق ؛ اوغلاق کچی یاوریسی (بونلرك براصلدن اولماسی محتملدر .)

یاراتدی اوغانیم (اللهم) کیجه‌یی، کوندوزی
اوك صوکی تعقیب ایده‌رك یورور .

توناتور تونونك نی کونونك کیتاریب

تونونك کیتاریب بازیاروتور تنکا

تنك ـ جغتایجه تینك ، عثمانلیجه دنك (تنکیز ، دکیز بو ماده‌دن) .
کیجه‌یی دوناتور کوندوزی کیدروب ،
کیجه‌یی تکرار گیدروب دنکه (اعتدال وتوازن مساوات) یورودر .

کما قال الله تعالی یخرج الحی من‌المیت‌ویخرج المیت من‌الحی.

اولوك تین تیریك هم تیریك تین اولوك

چیقارور کورار سن مونی کات آنکا

کات ـ شرق تورکجه‌سنده قاتیغ، عثمانلیجه‌ده‌قاتی، سرت، قوتلی ، پك معنالرینه‌در، بونلردن بوکلمه‌نك قوتلی ، کرکی کبی معنالرینه کله‌جکی استدلال اولنور .

آنکا ـ آنك ، فهم ، ادراك معنالرینه. بوندن‌آنکمق = آ کمق، یاد وتخطر ؛ آنکسز ، آنکسزین دوشونمکه وقت قالمه‌دن ، کلمه‌نك صوکنده‌کی(آ) تنبیه وتأکید علامتی .

اولودن دیری هم دیر یدن اولو
چیقارير کورورسن بونی قوی (ایی) آ کلاها .

بو قدرت ایدیسی اولوغ بیر بایات
اولوك لرنی تیر کوزماك آسان آنكا

ایدی ـ صاحب ، افندی ، عثمانلیجه‌ده : ای فال اسّی.
آدمه قلدی فرشته‌لر سجود
هم آكا جوق‌قلدی اول لطف اسّی‌جود
سلیمان دده‌نك مولدنده

ایسسز ایصسز ، صاحبسز ، یر ، چول .

اولوغ ـ اصلی (اولوب) صوكره اولوق ، اولوغ شكللرنده كوریلن بوكلمه عثمانلیجه‌ده (اولوجامع ، اولو قشله) كبی تعبیرلرده قالمشدر .

بایات ـ جغتایجه وعثمانلیجه‌ده بیات اكمك ، بیات یمك تعبیرلرنده موجود اولان بو كلمه اصلاً قدیم معناسنه‌در .

تیركوزماك ـ دیریلتمك ، احیا .
بو قدرت صاحبی اولو ، معظم بر قدیمدر (كه)
اولولری دیریلتمك اوكا قولایدر .

فی نعت النبی علیه السلام

اَشیت اَمدی قاچ بیت حبیب فضلی تین
اوقوش هوش یتیتیپ سوزوم نی آنكا

اوقوش ـ عقل ، فكر معناسنه كلن (اوق) كوكندن ، ذكا دیمك .
یتیتماك ـ ایتمك ، زورله‌مق .
ایشیت ایمدی قاچ بیت حبیب (اكرم) فضلندن
ذكا و عقلكی زورلایوب سوزومی آكلا .

اول اول خلق‌ده یَكی كیشی قوتلوغی
تورات میش‌ده یوق بیل آنكا توش تنكا

اول ـ برنجی (اول) عثمانلیجه‌ده‌ده قوللانیلان (اول ـ او) ضمیر غائبی، ایکنجیسی عربجه‌ده (کون) ، فرانسزجه‌ده être ایله ترجمه اولنه‌بیلن اولمق فعلنك مفرد غائبی درکه شمدی بونك یرینه بزطورمق مصدرندن(در) قوللانیورز ؛ فرانسزجه‌ده‌کی être فعلندن est نك مقابلیدر .

یکی ـ شرق‌تورکجه‌سنده (بیك، ایك) زبون، بد ، فنا ، خسته، عاجز . عثمانلیجه‌ده «ایکلمك» بوماده‌دن.

یکی ـ یکین ، ایپلك «یکیت» بورادن.

قوت ـ سعادت ، برکت ، قوتلوق = قوتلو ، مسعود ، مبروك .

تورات ـ عثمانلیجه‌ده تورمه‌ك ، نشوونما بولمق تورانمش = مخلوق .

توش ـ أش ، معادل .

تنکا ـ یوقاریده کچن (تینك) ماده‌سندن ، دنك ، معادل ، مساوی .

او خلق ایچنده چوق کیمسه‌لرك باعث سعادتی‌در .

مخلوقاتده اوکا دنك و معادل یوق، بیل .

رسوللر اورونك یوز اول اول یوزرا کون

یا آنلر قیزیل مینك بو اینکا مینکا

اورونك ـ بارلاق ، لامع ؛ سچمه .

مینك ـ بك ، خال .

اینك ـ جغتایجه‌ده جکه ، کلیس تورکجه‌سنده (حنك‌ایتمك،انك‌ایتمك) جکه چالمق، لاف ایتمك .

رسوللر پارلاق یوزدر ، او (حضرت نبی) او یوز اوستنده کون (یعنی نور) در .

یاخود اونلر قیزیل بك ، بو (جناب پیغمبر) چکه‌یه (چاه‌ز نخدان) بك‌درها.

آنینك مدحی بیرلا تا تیر بو تیلیم

آنینك یادی بیرلا شکر شهد آنکا

تاتیر ـ طاد بولور ، طاتلیلاشور (تاتیماك) دن .

اونك مدحی ایله بو دیلم طاد بولور

اونك یادی‌ده اوکا (دیلمه) شکر شهددر .

بو كون تيكسوو[١] منتين دُرود اول يارين

ايليك توتتا جيم غه اَكير سامو نكا

ايليك ــــ أل ، دست . (الليك ــــ بر ألك هر پارمنىاون صايلمق اوزره (اللى) بورادن در .

توتتاجى ـ طوتيجى . ايليك توتتاجى = دستكير .

اكير ـ جغتايجه ايكور ماك ، حكمفرمالق ايتمك .

بو كون بندن درود دگرسه اوده يارين

بوكا (ناظمه) دستكير اولغه حكم ايلسه(عنايت قيليسر، حكم ايده‌جكدر).

ييما تورت آشينكا ايتور من سلام

اولار تين اوسانماق قاچان اول منكا

اوسانماق . اوزانمق ، مباعدت ايتمك ، اوزاقلاشمق .

ينه دورت اشينه (چهاريار) ايدرم سلام

اونلردن اوصانمق (مباعدت) نصلدر (ممكنمى) بكا ؟

صادق بيرلا فاروق اوچونچ زين نورين

علی تورتلنج اول أريكسيك تونكا

آريمك ، آرى ـ عثمانليجه‌ده آريتمق تميزله‌مك ، آريمق ، تميزلنمك .

سيك ـ عمود ، ستون .

تونكا ـ جغتايجه توكا جميع معناسنه‌در ، توكانمك ، توكنمك ختامه ايرمك ؛ ينه بولهجه‌ده تونلوك ، ازد حام ، كثرت ، جماعت ديمك . قپچاقجه‌ده توكا ، تونكا « قره باش » يعنى قول، خلايق‌عوام ديمكدر . اوحالده بوراده‌كى تون ، تونك مجموع ناس ، خلايق ديمك اولور .

صادق (ابوبكر) ايله (عمر) فاروق اوچنجى ذالنورين (عثمان)

دوردونجى على خلايقه پاك عماددر .

---

[١] tiksuv اوقونه‌جقدر.

الهی که‌جورکان ایتیم سن پچور

نیجه ما [١] خطالیق قول اَرسم سنکا

که‌جورکان ـ کیچورماك ، کچیرمکدن مساهله کار .
ما ـ ینه ، اکثریا : یا نا ما شکلنده‌ده قوللانیلیور ؛ ایشته معناسنه‌ده کلیور .
الهی مساهله کار ایدم سن کچیر (عفو ایت)
نیجه (نه قدر) سکا خطالی قول اولسه‌م .

منکا بو لسا فضلینك قوتولدی اوزم

اکر بو لسا عدلینك قاتیغ لیق منکا

بولماق ـ برحالدن دیکرحاله کچمك ؛ فرانسزجه devenir مقابلی . عثمانلیجه‌ده وقوع بولمق ، وصول بولمق کبی بر ایکی تعبیرده قوللانیلیور ؛ فقط استعمالی الزمدر . Bolmak تلفظ اولنور .
قوتولماق ـ قورتلماق ، رها .
بکا فضلك اولورسه نفسم قورتلدی
اکر عدلك اولورسه قاتیق (درشتی)در بکا .

فی مدح امیر الاجل داد سپهسالار بیک علیه الرحمة والغفران

آیا تیل تورات مدح اوتو نکیل قانی

من آرتوت قلایین شاهیم غه آنی

تیل ـــ پارچه ، قسم . عثمانلیجه‌ده بو کوکك مشتقاتی دیل ، دیلیم ، دیلماج (ترجمان). لسان معناسنه کلن عثمانلی شیوه‌سنده وکرك اسکی تورکجه‌ده‌کی شکلی ینه بو کوکدن‌در : (تیل ـ دیل) . اسکی تورکجه کیلماك (کلمك)ك متعدیسی اولان (کیلترماك) عثمانلیجه‌ده لامك سقوطیله نصل (کتیرمك) اولمشسه (تیلماك)ده دیلك (دیمك) اولمشدر . یالکز دیل ایله ایسته‌مك دیمك اولان تیلاماکدن (دیله‌مك) شکلی‌ده حاصل اولمش . آغاجك بردیلیمی تال (دال) ، وجودك قابا بردیل شکلنده اولان قسمی تالاق (دالاق) ،

[١] اویغورجه‌سی « نجاما » شکلنده یازلمش‌در .

قوپاروب آییرمق دیمك اولان تالان ، صویك قاباران قسمی تالغه (طالغه)، اینجه برمعدنی پارچه تیل(تل) ، دوه‌نك برپارچه‌سی یعنی یاوریسی چغتایجه‌ده(تیلاق) هپ تیل کوکندندرلر.
توراتمك ـ خلق ایتمك ، چوغالتمق ، عثمانلیجه‌ده توره‌مك .
اوتونکیل ـ اوتون کیل، اوتونماك، اوتماك یعنی اوتمك، تغنی ؛ ترنم ایتمكدن امر حاضر.
آرتوت ـ تحفه ، تقدمه ، هدیه .
ای دیل مدح اختراع ایت ، تغنی ایله هانی
بن اونی شاهمه تقدمه قیله‌یم

شهیم مدحی بیرلا بزادیم کیتاب
اوقوغلی کیشی نینك سوونسون جانی

شاهمك مدحی ایله بزه دیم کتاب
اوقویان کشینك سه‌وینسون جانی .

اوکا بیلمس ارکا اوکا اوکراتور
آنینك برّی جودی بدیع احسانی

اوگه بیلمین اره اوگمه اوکره دیر
اونك برّی ، جودی ، بدیع احسانی .

اول اول عقل اوقوش هوش خردقه مکان
بیلیك معدنی همم فضیلت کانی

اول ـ برنجیسی ضمیر غائب (او ، اول) ، ایکنجیسی اولمق être فعلنك زمان حالنك مفرد غائبی ؛ عامیانه تعبیرجه ادات خبر (est) .
بیلیك ـ علم وحکمت
او عقل ، ذکا ، هوش [و] خرده مکاندر
علم معدنی ، هم فضیلت کانی [در] .

سیمك تین آدیز راك توتار همت اول
سخاسی مکاریم یکا درمانی

سيمك ـ برج اسدده‌كی ايكی پارلاق ييلديز ، سماك .
آديز ـ يوكسك ، بويوك .
بيك ـ خسته‌لق ، آفت .
اول (ممدوح) همتی سماكدن يوجه طوتار
سخاسی ، مكارمی [ده] آفتلره درماندر .

ريت (رعيت)قه موشفيق سلمتين حليم

وليكن بوشارده شرا آرسلانی

بوشماك ـ قيزمق، غضب : عينی‌معناده بوكلمه‌ميرحيدر مجزوبك« مخزن‌اسرار »نده‌ده قوللانلمشدر :

بند وبلا دنياده ايركاتوشار   مونجا جفا ايركيشی كانا بوشار .

فقط مير علی شير نوائينك « محبوب القلوب » نده : ص ٣٦ : « آنداق كيشی كايوز مونجاق مشقت نی بوشار ؟ » يعنی بويله كشی‌يه بونجه يوز مشقتك نه‌زيانی اولور ؟ » دينيور بوراده « بوشماق » : زيان ويرمك ديمك اوليور .
اورخون آبده‌سنده كوريلن الك اسكی شكلی : بودنغ اجوم‌آپام توروسينجه‌يراتمش ، يوشغورمش ! يعنی خلقی اجدادم تورەسنجه تنظيم ايتمش تشجيع ايلمشدر .

رعيته مشفق، سليمدن حليم
لكن قزغينلقده اسد شری‌در .

صلابت ايچنده عمر تيك جووان

سخاوت سماقت توتار عثمانی

توتار ـ توتماك ، طوتمق‌دن مساوی اولمق .
صلابتده عمر قدر جوان
سخاوت (و) سماحق عثمان (درجەسنی) طوتار .

تتيك ليكده كيندوو [١] آياز تين اوزوق

داد انصاف توتار چين انو شيروانی

---

[١] kindouv   اوقونيور .

تتيك ـ فراست ، فعاليت ، عثمانليجه : تتيك .
اوزوق ـ فضله ، ايلری وارمش : عثمانليجه آز كيتدم اوز كيتدم .
چين ـ صحيحاً : چين صباح ، صبح صادق .
تتيكلكده كندوسی آيازدن اوزدر
دادی ، انصافی طوتار صحيحاً نو شيروانی

آينك باخشی شيندين بولوت اوپتا نور[١]

بو سوزنی بوتون چين توتور[٢] توشمانی

توشمان ـــ توش ـــ مان : توش، طيش ديشاری و« مان »آدام ديمك اولديغنه كوره توشمان ، دشمن « طشره آدامی ، يابانجی » ديمك اولور .
اونك بخشندن بولوت اوتانور
بو سوزی بتون دشمانی صحيح طوتار .

آياشا هيم آره‌تم لرين سانه‌غين

سانور مو[٣] اديز قوم اوشاق تاش سنی [٤]

آره‌تم ـ آرتمقدن : فضل ، فضيلت .
ساناغ ـ صايی ؛ حساب .
اوشاق ـ اوفاق .
ای شاهم فضيلتلرك صاييسی
يوجه قوم ، اوفاق طاش صايی ايله صاييلورمی ؟

سياست ريياست كيياست كرم

سيادت عُلا عدل آشيت اوق مونی

[١] عرب خطی ايله اولان اوبرمه‌سنده : اوفتانور .
[٢] عرب خطنده : توتار .
[٣] طوغريسی : سانی اوله‌جق .
[٤] sanourmouv اوقونه‌جق .

اوق ـ اوقماقدن امرحاضر : آكلا ؛ ادراك ایت .
عثمانلیجه‌ده اوقمق ایله اوقومقی آیرد ایتمیورز . برنجیسی آكلامق معناسنه‌در ،
قرائتدن مقصد آكلامق ایسه تلفظمزی دكیشدیره‌مسه‌ك بیله معناسنی بیلملی‌یز، ایكنجیسی
یعنی اوقومق اعلا ایتمك ، اعـلان ایلمك ، دعوت ایتمك دیمكدر . بوده عثمانلیجه‌ده :
اذان اوقونمق ، اوقویجی كیتمك طرزنده قوللانیلور . اسكی‌توركلرده حكومت‌امرلرینی
اوق اوزرینه اشارت ایده‌رك كوندریر ایدی .

سیاست ، ریاست ، كیاست ، كرم
سیادت ، علا ، عدل ایشیت آكلا بونی .

یانا مجد مرووت فوتووت اوغان
عطا قیلدی شهیمغه بوجومه‌لانی

ینه مجد ، مروت ، فتوت الله
عطا قلدی شاهمه بو جمله‌یی .

اوكوش آزتیب آیماس بدیزلو تینكیز
بولوت هدیه قیلسا اوشاق قطره‌نی

بدیز ـ اویغورجه‌ده اثر صنعت ، بناءً علیه مقبول شی ، تحف ، تحفه .
آیماس ـ آیتمك دیمك ، معناسنه اولان « آیتماك » مصدرندر .
تینكز ـ تنك ، دنك ایله (ز) لاحقه‌سندن مركبدر . تسویه‌سنك‌دنك ، دوز
اولاسی حسبیله « دكز » .
دكز تحفه‌لری چوق ، آز دیوب دیمز
بولوت هدیه قیلسه اوفاق قطره‌یی .

تینكیز تین كریم راك شهیم مینك‌قاتا
قبول قیلسا تانك یوق بو آز هدیه‌نی

قاتا ـ قات بیلدیكمز كره ، دفعه .
تانك ـ عجیب، تانكسوق تحفه ؛ یادكار ؛ كلیس توركجه‌سنده طا كه قالمق ؛ متعجب
اولمق ؛ جغتایجه‌ده : تانكلامق تعجب ایتمك .

دکزدن کریم‌رك (دها کریم) شاهم بیك قات ها
قبول قیلسه تانك دكل (عجیب دكل) بو آز هدیه‌یی.

موجب تألیف هذا الکتاب ومقتضیه

دادایسبهسالار بك اوچون بو کیتاب
چیقارتیم آچونده [۱] آتی قالسوو تپ

آچون ، آجون ، آژون ـ دنیا .
داد سپهسالار بك ایچون بو کتابی
چیقاردم دنیاده آدی قالسون دیه .

کیتابیم‌نی کورکان آشیتکان کیشی
شاهیم‌غه دوآ بیرلا یاد قیلسوو تپ

کتابمی کورن ایشیدن کشی
شاهمی دعا بیرله یاد قیلسون دیو .

کتینکی کلیکلی کیشی‌لر آرا
آتینك ذیکه‌ری تانکسوق آدیز قالسو تپ

کتینکی ـ کیدن ، اسلاف .
کلیکلی ـ کله‌جك ، اخلاف .
تانکسوق‌ـتعجب‌تانك ، دانك جذرندن تانکسوق عجیبه ، تحفه ، هدیه‌دیمکدر بعض ظرفانك زنجی باجیلرك رنکندن کنایه اوله‌رق « تنسوخ » دیه توجیهلری یا کلشدر .
آدیز ـ اویغورجه‌ده : عالی، یوکسك . عثمانلیجه‌ده فرانسزجه‌نك géant کلمه‌سنك مقابلی اولان دیزمان = (ادیز ـــ مان)
اسلاف ، اخلاف کشیلر آراسنده
اونك ذکری یادکار (تانکسوق) [و] یوجه قالسون دیو .

---

[۱] ناسخ دائما : آژون یازییور .

آنينك وددى بيرلا كونكوللر تولوب

آنينك يادى بيرلا آچون تولسو تپ

اونك ودى (محبتى) ايله كوكللر طولوب
اونك يادى ايله دنيا طولسون ديو.

بزه ديم كتابى مواعظ مثل

باقيغلى اوقوغلى آسيغ آلسوو تپ

آسيغ ـ فائده
بزەدم (سوسلەدم) كتابى مواعظ [و] مثل [ايله]
باقان ، اوقويان فائده آلسون ديو .

بَلْك اتيم آى شهيم غه مَنوك

هوادار ليغيم نى توكال بيلسوو تپ

بلك == بيلمكدن : علامت نشان .
مانوك ، منوك ـ توركجه بككو ، مونغولجەده منكوابدى، پايداردېك، عثمانليجەده
قوتلى معناسنه كلن بك كلمەلرينه كوره بونك معناسى « يادكار پايدار » اولمق لازمكليور،
اورخون محكوكاتنده بككوتاش: فرانسزجەنك monoument آبده معناسنه قوللانلمشدر .
توكال ، توكل ـ تمام ، مكمل .
نشان ايتدم اونى شاهمه يادكار پايدار اولەرق ،
هوادارلغمى تمام بيلسون ديو .

النوع الاول فى منفعة العـلم ومضرة الجهل

بيليك تين اَيور من سوزوم كا اولا

بيليك ليك كا يا دوست اوزونك نى اولا

اولا ـ ناسخ « مستمع باش » ديه بونك فارسى قارشيلغنى يازمش . جغتايجەده
بوكلمەدن مشورت ، شورى معناسنه « اويلامه » اسمى ايله اويلانماك ، اويلاشماك مصدرلرى

واردر. شو حالده (اولاماپاشا)نك آدی «مشاور» دیمك اولیور. ایكنجی مصرعك صوكنده كی «اولا» عثمانلیجه‌ده برشیئی برشیئه یاقلاشدیروب باغلامق معناسنه قوللانیلان اولامق دن امر حاضر، مطاوعتی اولاشمق. بوایكی مصدر عینیله جغتایجه‌ده ده قوللانیلیور. شو ایكی كلمه‌نك اصلی بر اولمق اوزره‌ده قبول ایدیله‌بیلیر.

آیورمن ـ آیماق، یعنی سویلمك‌دن؛ اسكی عثمانلیجه و آذری لهجه‌سنده آیتمك.

بیلكیدن (معلوماتدن) سویلیورم، سوزومی دیكله (قولاق ایصال ایت)

یا دوست معلوماته نفسكی ایصال ایت.

بیلیك بیرلا بیلینور سعادت یولی

بیلیك بیل سعادت یولینی بولا

بولا ـ بوكلمه‌یی، ناسخ (بلغل) یعنی بول‌دیه تعیین ایدییور. عثمانلیجه‌ده كی بولمق مصدرندن فعل التزامی صورتی : بولاسیك.

بیل ـ عثمانلیجه‌سی (بل). وجودك الك اینجه وطار یری، برطاغك كچید ویرن آلچاق یری، بل، بلنك، بلن. قولك اینجه طرفی بیلاك (بیله‌ك)، برشیئی اینجلتمك، بیله‌مك، بونك آلتی بیلاو (بیله‌كی). بومادیادن مجازه كچه‌رك بیلماك (بیلمك) برشیئی تدقیق ایله اوكرنمك، تدقیق اولنمش، معلوم بیلكو (بیلكی)، معلومات «بیلیك» (بیلكی)، اثر علامت بیلكورمه (بلیرمه)؛ (بلاك) علامت. شوراده بیلاك (بیله‌ك) مناسبتیله بر مهمه دها عرض ایدهلم. بزم بیله‌زیك دیدیكمز بیله‌ك زینتنك اصل آدی (بیلاك یوزوك) یعنی بیله‌ك یوزوكی. شو تركیب اضافی یی تركیب ایدن ایكی كلمه قایناشه‌رق، عادتا شكلنی دكیشدیروب بیله‌زیك اولمش. عثمانلیجه‌ده بویله مركب كلمه‌لر چوقجه‌در. بر ایكی مثال : جدیك (اصلی ایچ ادیك = ایچه كیلین چیزمه)، اوجقور (ایچ قور = ایچ قوشاغی). شو حاللر عثمانلی لهجه‌سنك كیتدكجه السنهٔ انعكاسیه زمره‌سنه یاقلاشدیغنی، تكاملنی كوستریور.

علم ایله بیلینور سعادت یولی

علم بیل تا كه سعادت یولنی بولاسیك.

بهالیق دینار اول بیلیك لیك كیشی

بو جاهیل بیلیك سیز بهاسیز بیشی

بیشی ـ ناسره؛ قیمتسز؛ قالب؛ برنوع یمش، پالامود، آخلاط كبی.

بیلكیلی كشی قیمتلی دینار‌در

بو جاهل، بیلكیسز [ده] دكرسز [در.]

بیلیك لیك بیلیكسز قاچان تانك بولور
بیلیك لیك تیشی ار جاهیل ار تیشی

بیلكیلی بیلكیسز نصل دنك اولور ؟
معلوماتلی دیشی (قادین) ار [در] ، جاهل ار دیشی [در]

سونكاك كا بیلیك تاك ارن كا بیلیك
ارن كوركی عقل اول سونكاك نینك بیلیك

ارن — «لغت دیوان کاشغری »ده بو کله « اران » دیه یازیلمرق « ار »ك جمیدر دینیلیورسه‌ده « ایرمك » ماده‌سندن ایرن ، ایرشمش « مرد کامل » دیمکدر .
سونكاك ـ كمیك ؛ حالا لسانمزده قوللانیلان « سونكو » تورکلرك سلاح مقامنده كمیك قوللاندقلری برزمانك یادكاری ، پك اسكی ، قبل التاریخی بر كله‌در . اورخون كتابه‌سنده « سوكوش » محاربه ، « سوكشمك » محاربه ایتمك معناسنه قوللانلمشدر . عثمانلیجه‌ده بومعنا اونودیلمرق غلیظ سوز مقامنده قوللانیلور. «سونكوسی دیرنمسون!» دعاسی معلوم ، یعنی مزارده كمیكلری دیرنمسون .
بیلیك ـ ایلیك ؛ بریمکی مدح ایچون « ایلیك كبی » قوللاندیغمز تعبیرده قبل التاریخی برذوقك یادكاریدر ، چونكه اوزمانلرده ایلیكك الك مقبول برطعام اولدیغی اودوره عائد كشفیات كوستریبور .
كورك ـ كوزل (كور ، كوز) ماده‌لرندن حسن ، ملاحت ، كوزللك .
تاك ـ تك ، دك ، كبی .
كمیكه ایلیك نه ایسه ارنه (انسانه)ده بیلكی [اودر]
ارك كوزلكی عقلدر ، كمیككی ایلیكدر .

بیلیك سیز بیلیك سیز سونكاك تاك قالی
بیلیك سیزسونكاك كا سونولماس الیك

بیلكیسز ایلیكسز كمیك كبی خالی‌در
ایلیكسز كمیكه ال صونولماز.

بیلیك بیلتی بولتی ارن بلکولوك

بیلیك سیز تیریكلا یتوك كوركولوك

یتوك ـ یتمك ، غائب اولمقدن : غائب .
بلكو ـ بللی ، معروف .
علم بیلن ار معروف اولدی ،
بیلكیسز دیریده گوزللك غائب(یوق) در .

بیلك لیك ار اولتی آتی اولماتو

بیلیك سیز اسان اركان آتی اولوك

اسان ـ عثمانلیجه‌ده اسن ؛ صاغ اسن ، اسنلك ، صاغلق ، عافیت .
اركان ـ ایماك مصدرندن : ایكن .
بیلكیلی ار اولدی (فوت اولدی) آدی اولمدی ،
بیلكیسز صاغ ایكن آدی اولو (متوفا) در .

بیلیكلیك بیرینكا بیلیك سیز مینكین

تنكاك لی تنكادی بیلیك نینك تنكین

تنكاك ـ مساوی معناسنه اولان تینك یعنی دنك اصلندن‌در . عثمانلیجه دنك ، دەنەمك . تنكاك لی : دەنەین ، تجربه‌كار .
بر بیلكلی‌یه بیك بیلكیسز
تجربه‌كار بیلكینك دنكنی دەنەدی (تجربه ایتدی ، محكه اوردی) .

باقا كوركیل ایتی اوقا سینایو

نەنك بار بیلیك تین آسیغ لیق اونكین

سینامق ـ عثمانلیجه‌ده صینامق ، تجربه ، قیاس ایتمك .
باقه كور (وار باق) ایمدی عقله قیاس ایدەرك
نەك وار (نەیە مالكسك) علمدن فائده‌جه ایلری ؟

بيلك بيرلا عالم يوقار يوقلادی

بيليك سيزلك ارنی چوكاردی قودی

يوقار يوقلامق ـ ناسخ « يوقار » يی « بلنده بر آيد » ديه تفسير ايديور. يوقاری يوقارلامق ، يوكسلمك

عالم بيلكی ايله يوكسلدی ،
بيلكسزلك انسانی چوكرده قودی .

بيليك بيل اوسانما بيل اول حق رسول

بيليك كيمده ايرسا سيز آرقانك دهدی

آرقا ماق ـ (آرقه) جذرندن : آرقهلامق ، اقتدا ايتمك .
علم اوكرن اوسانما بيلكه اوحق رسول :
« بيليك كيمده ايسه سز اقتدا ايدك » ديدی .

وذلك قوله عليه‌السلام اطلبوا العلم ولو بالصين

بيليك ليك بيليك نی اد اركان بولور

بيلك تا تاغين ای دوست بيلكايك بيلور

ادارکان ـ ناسخ بوكلمه‌يی «استكان» ديه قيد ايتمش . الده بولنان مأخذلرده بويله بركله بولمدق. جغتايجه «ادر» تپه، طوپراق ييغينی معناسنه كليور، بورادن ادارماك= طوپلامق ، ايستهمك معناسی چيقه‌بيلير . بز تعلله ، تدارك معناسنه : ايدينمك ديرز .
علمی ايستين (طوپلايان ــ ايدينن) عالم اولور
علم طادينی ، ای دوست ، عالم بيلور .

بيليك بيلدورور اركا بيليك قادرينی

بيليك نی‌سيز اودون [١] ناقيلور.

[١] عرب حرفيله : «ادين» يازيليدر ، اويغورجه‌سی اودون eudune اوقونيور .

او دون ـ ناسخ بونی‌ده « اوس » یعنی عقل دیه قید ایدیور ؛ یاقیشیق‌ده آلیور.
قبچاق لهجه‌سنده «اودن» نجابت دیمکدر. شو حالده ناسخ کلمه‌نك تقریبی معناسنی ویرمش اولیور.

علم اره (انسانه) علم قدرنی بیلدیرر
علمسز نجابت علمی نه یاپسون ؟

بیلیك سیز کا حق سوز تاتیق سیز ایرور
آنکا پند ناصیحت آسیق سیز ایرور

ایرور ـ ایماك مصدرینك مضارعنك مفرد غائبی (در) .
بیلگیسزه حق سوز طاد سزدر
اوکا پند ، نصیحت فائده‌سزدر .

نا تورلوك آریق سیز آریر یودیسا
جاهیل یوپ دی ماس آریغ سیز ایرور

آریق ـ تمیز ، پاك ؛ عثمانلیجه‌ده آریمق ، آریتمق ، آریتمق؛ آری (تمیزلکندن) .
یوماق ـ یومق ، ییقامق .
نه تورلو نا پاك ییقامقله تمیزلنور ؟
جاهل ییقانمقله تمیزلنمز ، نا پاك در .

بیلیك لیك کیشی کوربیلور ایش اوزین
بیلیپ ایتار ایش نی اوکون ماس کندین

عالم کیشی باق (کور) ، او زینك (کندینك) ایشنی بیلور
ایشنی بیلور ، ایدر (یاپار) ، کندینی اوکمز (اوکونمز.)

نا تورلوك ایش ایرسا بیلیك سیز اونکی
اوکونج اول آنکا یوق اونك آندا آدین

اونکی ـ عناد ، اصرار ؛ تشبث مقلدانه .
اوکونج ـ پشیمانلق ، ندامت ؛ مصدری اوکونماك .

اونك ـ صاغ طرف ، یمین ؛ یمن ، میمنت ، خیر .
آدین ـ بشقه ، آرتق .
نه تورلو ایش اولسه بیلکیسز عناد
ندامتدر ، اوکا میمنت یوق ، وآندن آرتیق .

بیلیك لیك كراك لیك سوزین سوزلایور

كراك سیز سوزنی كوموب كیزلایور

معلوماتلی کرکلی (لزوملی) سوزی سویلر .
کرکسز سوزی کوموب کیزلر .

بیلیك سیز نا ایسا آیور اوق ماتین

آنینك اوز تیلی اوز [۱] باشینی یه‌یور

اوق ـ اویغورجه‌ده «فکر» قیچاقجه‌ده «خاطر» ؛ اوقاق = دوشونمك؛ ملاحظه.
ایلك دورلرده حکومتك امرلری اوق اوزرینه اشارت اولنه‌رق اعلان اولندیغندن
«اوق» آکلامق ، اعلان، دعوت معنالرینه‌ده کلمشدر .
بیلکیسز نه سویلرسه دوشونمه‌دن سویلر .
اونك کندی دیلی کندی باشنی یر .

بیلیك بیرلا بیله‌نور توراتكان ایدی

بیلیك سیزلیك ایچرا خاییر یوق دەدی .

ایدی ـ صاحب ، جناب حق .
جناب حق : « علم ایله بیلنور کائنات ،
بیلکیسزلکده خیر یوق » دیدی .

بیلیك لیك سوزی پند ناصیحات آدب

بیلیك لیك نی اوكدی عجم هم عرب

[۱] عرب حرفیله : «اوش» یازیلیدر.

[۱] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] [۱]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(۲۲) [illegible]

(۲۲) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(۲۲) [illegible]

[٨] [illegible]
[١] Anou [illegible]

[illegible]

ســوزی دلك باشنی ييدی) ويا بو ديلك غضبناك ســوزی نیجه باش ييدی .

اوجو كتوردم ا اير نی تيلين بيل بو تيل

باشاق تورسا بوتماس بوتار اوق باشی

اوجوكتورما ـ عثمانليجه (انتقام) معناسنه كلن (اوج) كلمه‌سنك اسكی شكلی اولان (اوجوك)ايله (تور، در) تعديه‌سندن و (ما) نهی اداتندن مركبدر : اوجلندرمه، اوج آلمه دعوت ايتمه . اصلی (اويوق) ياخود (اويوك) اوله‌بيلير. برنجيسنه كوره (اويولمش ، درين يارەلی ، ايكنجيسنه كوره فرنكجه tumulus وتوركجه (اويوك ـ هويوك) دنيلن طوپراق ييغيندن عبارت تپه ، قابارتی معناسنه كلير. بو كلمه (اوز) كوكندن‌ده اوله‌بيلير ، اوزمك ، قيرمق ديمكدر .

باشـاقتورماك ـ جغتای لغتنده باشـاقجی : « اوق اوجی اعمال ايدن » ديه تعريف ايديليور ، اويله ايسه بو كلمه « يارەلمك » ديمك اولور ؛ عثمانليجه‌ده ده چيبـان باشی ، باش ويرمك كبی يارەيه عائد تعبيرلر واردر .

بوتماك ـ عثمانليجه‌ده بيتمك ، تمو ؛ التيام .

كيمسه‌نك دلنی (كوكل) اوج آلمغه دعوت ايتمه (قيرمه) بيل (كه)بو دل يارەلنورسه التيام بولماز ، (حال بوكه) اوق يارەسی صاغالور .

جراحات السهام لها التيام ولا يلتام ما جرح اللسان

سفيه اير تيلی اوز [١] باشی دوشمانی

تيلندين توكولدی تيليم اير قانی

سفيه كيمسه‌نك ديلی كندی باشنك دوشمانيدر

(اونك) ديلندن چوق كيمسه‌لرك قانی دوكولدی .

اوكوش سوزلا كانده اوكونكن تيليم

تيلين بيكلكانده اوكونكان قانی

[١] اويغورجه‌سنده (و) ايله (ز) آراسنده (ی) ياخود (ر) حرفلرندن بريسنه بكزر بر اشارت واردر. بلكه بو كلمه «اويوز» اوقونه‌لی .

اوكونكان ـ بونی ناسخ : «پشیمان‌شده» دیه‌تفسیرایدییور. فی‌الحقیقه شرق‌لهجه‌لرنده او معنایه‌در .

چوق سویلنده پشیمان چوقدر .
دیلنی بك طوتانده پشیمان اولانی هانی ؟

نیكیم كیلسا ایركا تیلی تین كیلور
بوتیل تین كیم ایدكو كیم آقیر بولور

ایدكو ـ دهااسكی كستابلرده ایذكو . عثمانلیجه‌ده بو كلمه‌نك اورته‌سندن (د ، ك) دوشه‌رك (ایو) قالمش ، شیمدی (ایی) اولیور .
آسیز ـ جغتای واویغورجه‌ده : فنـا ، كوتو ؛ یازیق ، حیف افسوس . فائده‌لی معناسنه اولان « آسیغ ـ آسی » نك منفیسی .
آقیر ـ خط عربده (آسـیز) یازیلی ایسه‌ده اویغورجه‌سی (آقیر) اوقونیور . بوده‌كرك عثمانلیجه‌ده وكركسه جغتایده مشترك اولان (آغیر) ك دها اسكی شكلی اوللی. او حالده ثقلت ، مشقت كبی بر معنایه كلیر .

انسانه نه كلیرسه دیلندن كلیر .
بودیلدن كیمی ایولك ، كیمی فنالق بولور.

آشیت بوت بو سوزكا قوغ تنك ده‌تنك
قوتوب [١] تیل كا یوكه‌نوب تازاردوع قیلور

بوت ـ بوتماك ایناتمق معناسنه اولان Butmak مصدرندن امر .
قوغ ـ قو ، هامو ، هب .
تنك ـ مجرب ، قاعده ، امور .
قوتماق ـ مكس ، آرام ، توقف ایتك .
یوكنماك ، یوكونماك ـ خشوع ایله دیزچوكمك . برالینی‌یره ، دیكرینی حرمت ایدیله‌جك كیمسه‌نك باشنه قویدقدن صوكره دیزینی اوپمك صورتیله تعظیم .

ایشیت ، اینان بو سوزه ، هر اموردده مجربدر
دیل ایله خشوعه طوروب تضرع قیلار .

[١] عربی خط ایله اولان اویرمه‌ده : قوبوب

کوتاز کیل تیل نی کیل آز قیل سوزونك
کوتاریلسا بو تیل کوتازلور اوزونك

کوتازماك ـ حرفلرك موقعلرینك تبدیلیله ، کوزتمك ، محافظه ایتمك .
دیلکی کوزەت ، سوزکی آز قیل
بو دیل کوزەتیلیرسه نفسك محافظه اولنور .

رسول ایرنی اوت قه یوزین آتقوجی
تیل اول تیدی بیغ تیل یول اوت تین اوزونك

بیغ ـ بیغلاماق ، آغلامق .
یول ـ یولماق یعنی آییرمق ، قورتارمق .
رسول (ص ، ع) : «انسانی آتشه یوزین (قوبی) آتیجی
دیل ، در» دیدی ، آغلادل (کوکل) ، آتشدن نفسکی قورتار .

ایکی نتك بیریکسا بیر ایرده قالی [۱]
بوکاندی اول ایرکا موروت یولی

قالی ـ آناطولیده قوللانیلان قالان بوندندر: آرتیق ، اکر .
بوکانماك ـ بوکالمق ، بوندندر: باغلانمق ، قپانوب قالمق .
برکیمسەدە ایکی شی بریکسه قالان (آرتیق)
اوکیمسەیه مروت یولی باغلاندی .

بیر اول ینکشر ایرسا کراك سیز سوزین
ایکینج یلغان ایرسا اول ایرنینك تیلی

اونك بریسی لزومسز (کرکسز) سوز ایله یاکشاقلق ایدندر
ایکنجیسی اول کیمسەنك سوزی یالان ایسه .

[۱] عربی خط ایله اولان اویرمەدە : خالی

تیلی یلغن ایرتین ییر و بور تیزا

کیچور سانما عمرونك کونی لیك اوزا

تیزا ـ بزم عجله معناسنه اولان (تز) ك «آ» لاحقه‌سیله مؤكدی . ناسخ بونی « همان » دیه قید ایدییور .

کونی ـ آچیق ، روشن ، طوغریلق ؛ عثمانلیجه‌ده کونش کورن‌یره (کونی)، عکسنه (قوز) یاخود (قوزه‌ی) دیرلر .

دیلی یالان کیمسه‌دن اوزاق طور چابوق

تجرصانمه عمروك طوغریلق اوزره تجیر .

آغیز تیل بیزاکی کونی سوز تورور

کونی سوزلا سوزنی دیلینك نی بزا

بزاماك ـ عثمانلیجه‌ده بزه‌مك ، تزیین‌ایتمك. ناسخ بونی « آرایش‌کرده » دیه ترجمه ایدییور . بزه‌ك کیجه‌سی : دونانما کیجه‌سی .

سوزلمك ـ سویلمك (ز) (ی) اولمش .

آغیز ، زینتی طوغری سوزدر

طوغری سوزله دیلیکی بزه .

کونی سوز آسال تاك بویلغان باسال

باسال ییپ آجیتما آغیز نی آسال

طوغری سوز عسل (بال) کبی ، بویالان بصل (صوغان)، بصل ییوب آغیز آجیتما ، بال‌یی

یایلغان سوز ییك تاك کونی سوز شیفا

بوییر سوز اوزاغی اورلمیش ماسال

اوزاغی ـ ناسخ « بورونی » دیه تفسیر ایدییورکه اسکی، قدیم‌دیمکدر .

یایالان سوز خسته‌لق کبی، طوغری سوز شفا
بو بر اسکی سوزدر ، ضرب اولنمش مثلدر .

کونی بول کونی قیل آتین کونی

کونی تییو بیلسون خلایق سینی

طوغری اول ، عدالت قیل ، آدیکی پاکله
مستقیم، دیه بیلسون خلایق‌سنی .

کونی لیك تون کەی قویوب ایکری‌لیك

کتیم تون تولوبی کونی لیك تونی

کتیم ـ کیم ، زره .
تون ـ طون ، لباس
تولو ـ تام ، مکمل ، طولو.
اکریلکی قویوب طوغریلق زرهی لباسنی کی
گیم لباسنك اك مکملی استقامت لباسیدر.

قاتیغ کیزلا رازینك کیشی بیلماسون

سوزونك تین اوزونك کا اوکونج کیله‌مسون

[کیله‌مسون یرینه کیلمسون یازلسه وزنك سقطلنی قالقاردی.]
راز کی پك گیزله کیمسه بیلمسون
سوزکدن نفسکه پشیمانلق کلمسون .

قموغ یشرو ایشینك بولوب آشکرا

بو کورکان آشیتکان سنکا کوله‌مسون

[کوله‌مسون ، یرینه کولمسون‌اوللی ایدی.]
یشرو ، یاشرو ـ کیزلی ، یاشمان کیزلیه‌جك پرده .

يتون كيزلى ايشيك آشكار اولوب
كورن ، ايشيدن سكا كولمسون.

ايشيم تيپ ايناتيپ سير ايتما ساقين

نچهما ايناتج ليق ايش ارسا ياقين

أشم ديو ايناتوب سر سويلمه صاقين
هر نه قدر اينانه‌جق أش ياقين اولسه‌ده .

سريپ سنده رازينك سينكيپ تورمسا

سر رمو و ايشينك‌ده مونى كات ساقين

سريپ ـ ناسخ بونى « قرارنكند » ديه ترجمه ايدييور. بزجه كيزلمك‌در.
كات ـ ناسخ بونى « نمى » ديه ترجمه ايدييور . بزجه (قاتى) كوكندن (قات)
اولملى . معناسى « پك » اولور .
رازك سنده سيكوب (قرار ايدوب)طورمازسه
دوستكده قرار ايدرمى ، بوندن پك‌صاقين .

النوع الثالث فى تقلب الدنيا و تغير احوالها

بوآچون[١] رباط اول توشوپ كوچكولوك

رباط قه توشوكلى توسار كوچكولوك

توشماك ـ اينمك ، نزول ، دوشمك .
توشماق ـ بكلمك ؛ ثبات وقرار ايتمك ؛ يولى سد ايتمك ؛ تحمل ايتمك؛ توسقاوول
يول محافظى، دربند، قره‌غول .
بودنيا اينوب كوچيله‌جك بر رباطدر
رباطه دوشن كوچاكله تحمل ايدر.

[١] خط عربيده دائما آزون يازيلى.

اونك آرقيش اوزادى قوپوپ يول طوتوب

اونكى قوپمش آرقيش نيجه كوچكولوك

آرقيش ـ كاربان ، كروان .
قوپماق ـ قوپمق ، يرندن قالقمق ، عثمانليجه‌ده آت قوپارمق ، طوز قوپارمق .
كروانك اوكى قوپوب يول طوتوب اوزادى
[بويله] اوكى قوپمش كرواندە نيجه كوچلك [وار !]

بو دنيا سونكى[١]ده يوكورماك نيجا

خسيس ننك تين اوتروو تيپ اوزونك كوجا

يوكورماك ـ يورومك ، قوشمق .
بو دنيا محبتنده نيجه قوشه‌جقسك ؟
خسيس نسنه‌دن اوتورو [طولايى] نفسكه كوجلك ويريورسك .

نه لوك مل غه مونجا كونكول باغلاماق

بو مال كيلسا آر تا بارور باز كه جه

نه در ماله بونجه كوكل باغلامق !
بو مال صباحلين كلسه گيجه ينه كيدر .

كونكول تين چيقار قيل تاوار سوق لوقين

كتيم بيرلا تيب توت قارين توقلوقين

تب ، تيپ ـ آج ، طوقك ضدى .
سوق ـ چيقمش ، بوش كوز ، چوقور .

[١] خط عربيده دائما سويكى يازيلى .

کوکلدن مال حرصنی [آچ کوزلیلکنی] چیقار
کیبم ایله قارین طوقلغنی بر طوت.

بو بای لیق چیغای لیق آزوق یوق لوغی
چیغای لیق تیپ آیما آزق یوقلوغین

چیغای ـ فقر .
بو زنکینلکی ، فقیرلکی ، آزیق یوقلغنی
آزیجق یوقلنی دیلنجیلك دیوب طورمه.

بو دونیا تکی تین یکو کاتکولوك
اول آرتوق تیلا ماوبال یوتکولوك

یوتکو ـ یوتماقدن . عثمانلیجه‌ده یوتمق : قازانمق . یاخود یوك .
بو دنیا مالندن ییه‌جك [و] کیه‌جکدن
اوندن زیاده دیله‌مه وبال قازانمه‌یی [یوکلنمه‌یی]

تاریق لیق تپ آیدی آچون نی رسول
تاریق لیق دا ئتیلان تاری آد کولوك

تاریق ـ چغتایجه تاریماق یعنی صاچمق ، سرپمك ، تاریق سرپیلن ، صاچیلان .
تارلا .
تاری ـ یوقاریکی ماده‌دن : توخوم .
رسول : دنیا مزرعه‌در دیدی
مزرعه‌یه قاتیلان ایولکدر (نعمتدر) .

بقاسیز ایرور بو آچون لاذ ذاتی
که‌چاریل که‌چار تك مازا موددتی

بو دنیا لذتی بقاسزدر .
یل کچر کبی کچر اونك مزه (طاتلیلیق) مدتی

بیکیت قوجه بولور یانکی آسکیرور

قاوی آرسا قاملور قاچار قووتی

بیکیت اختیار اولور ، یکی اسکیر
قوی ایسه خم اولور [بلی بوکیلور] ، قاچار قوتی .

بوکون بار یارین یوق بو دونیا نا کی

منینك دیمشینك ننك آدین لر اونکی

اونك ـ میرات ، عمره .
بوکون وار یارین یوق بو دنیا نه که
بنم دیمشسك سندن اوکجه بنم دینیلنلره .

قاموغ تولغان آسلور توکال اکسیلیور

قاموغ آبه‌دان نینك خراب اول سونکی

آس ـ آز ؛ آسلور : آزالور .
توکال ـ توکل ، تام ، تمام .
بتون طولو آزالور ، تمام اکسیلیور
بتون آبادانك صوکی خرابدر .

نیجا ییر بار اردی سیغیش ماز اری

اری باردی قالدی قوروغ تاك ییری

نیجه یر وار ایدی [که] اری (خلق) صیغیشه‌ماز ایدی .
اهالیسی کیتدی یری قورومش کبی قالدی .

نجا دانا اردی نجا فیلاسوف
قانی بوکون آنلار مینکیندا بیری

نجه دانا واردی ، نجه فیلسوف
هانی بو کون آنلر [ك] بیکده بری ؟

آجون کول جیرار باز آلین قاش چیتار
بیر الکین توتوب شهد بیری زهر قاتار

جیرماق ـ چغتایجه طولانوب سکیرتمك معناسنه ایسه‌ده بوراده بزم « ییرتمق » دن « ییرماق » یعنی یاری آچمق .

کول ـ تبسم ، کولوش ؛ یاخود فارسیدن مشهور چیچك .
دنیا تبسم ایدر (یاخود کل آچار) صوکره آلین قاش چاتار
بر الی‌ایله بال طوتوب بری [ده] زهر قاتار .

آسل تا تروب ایلکین تا ماغ تا تیرتیب
کدینکی قدح قه سونوب زهر قاتار

کدینکی ـ کیدن ، متعاقب ، صوکره .
بال [عسل] طاتدیروب ایلکین دماغی طاتلیلر
صوکره صوندیغی قدحه زهر قاتار .

سوجوك تا تتینك ارسا آجیق قا آنون
بیرین کاسا راحت کلور رنج اونون

سوجوك ـ عثمانلیجه : صوجوق ، طاتلی . سوجی : اسکی تورکجه‌ده طاتلی شراب .
آجیق ـ آجی
انونماك ـ حاضرلانمق .

طاتلی طاتدك ایسه آجی‌یه حاضرلان
بر کره راحت‌کلیرسه اون مشقت کلیر.

آیا رنج قاتیغ سیز سرور او مغوچی
بو آجون قاچان اول او مونچ قا اورون

اورون ـ محل، مقام.
ای ، رنجسز ، محنتسز سرور اومان
بو دنیا او اومودە (امیده) نصل مقام اولور ؟

ییلان تاك بو آجون ییلان اوغلاغو
یوماق قه یومشاق ایچی بور آغو

بور ـ آجی ؛ شراب.
یوقاماق ـ یوقلامق ، دکمك اوزرینه ال سورمك، اوقشامق.
بو دنیا ییلان کبی اوقلاغو (اوق) ییلانی
یوقلامقده یومشاق [اما] ایچی آجی زهر.

ییلان یومشاق ارکان یاووز فعل توتار
ییراق تورغو یومشاق تیپ اینان ماغو

ارکان = ایرکا : ایماك مصدرندن : ایکن
ییلان یومشاق اولدیغی حالده فنا ایش طوتار
اوزاق طور ، یومشاق دیه ایناٮمه !

بو آجون کور ارکا کوروم لوك تاشی
ولیکین ایچنده هازار (هزار) ناخوشی

[illegible]

[illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible])

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] [[illegible]].

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] [[illegible]].

[illegible] ;

[illegible].

[illegible].

[illegible]

توش ـ دوش. رؤيا . عثمانليجه‌ده: دوش کورمك ، دوش آزمق.
درنك ـ ناسخ « ساعت » دیه ترجمه ایدییور ؛ بزجه وقت دها مناسب .

ایلك بهار بولوطی کبی ، یا رؤیا کبی بوش
بخت وقتسز کچر ، یا قوش کبی اوچار .

النوع الرابع فی بر السخاوة ومذمة البخل

ایا دوست بیلیك لیك بیزین ایزلا کیل
خالی سوزلاسنك سوز بیلیپ سوزلا کیل

بیز ـ ایز ، یول . ایزلاماك ـ بر شیئك ایزنده کیتمك .
ای دوست علم یولنی ایزله
اگر سویلرسه‌ك سوزی بیلوب سویله .

آخی ارنی او ککیل اوکا رار ساسن
بخیل غا قاتیغ یا اوقون کیزلا کیل

اخی ، آقی ـ سخی ، جومرد .
کیز ـ عثمانلیجه‌سی کزکه چکیلن یایك یراشدیرلدیکی محل ، کیزلوماك ـ کزلەمك .
جومرد کیمسه‌یی اوگ ، اگر اوگرسن
بخیله قوتلی یای اوقنی گزله .

قموغ تیل آخی ایر ثناسین آیور
آخی لیق قموغ عیب کیرینی یویور

هر دیل سخی آدمك ثناسنی ایدر
سخاوت بتون عیب کیرینی ییقار .

آخی بول سنکا سوز سوکونچ کیلماسون
سوکونچ کیلکو یول نی آخی لیق تییور

سوکونچ ـ سوکو ، کمیك ؛ سوکمك کمیك ایله اورمق . سوکوش: کمیکی چیقارلمش ات ، سوکمك ، سوکوشمك سونکی بومادەدندر

جومرد اول [که] سکا سوز ، دشنام گلمەسین
سوگمه کلەجك یولی سخاوت دایاقلیور [سد ایدییور .]

ایکیلمس کونکول نی آخی ایر ایکار
تیکیلمس مرادقه آخی ایر تیکار

تیکماك ـ دکمك ، ایریشمك .
اگیلمز گوکلی سخی گیمسه اگر
ایریشلمز مراده سخی ار ایرر .

بخیل لیق نی قانی اوکار تیل قایو
آخی لیق نی هم خاص توزو حق [۱] اوکار

توزو ـ عادی ، عموم ، دوز .
بخیللکی اوگر دیل نرەده ؟
سخاوتی هم خاص ، [هم] عموم خلق اوگر .

اخی ایر بیلیك نی ییتا بیلدی کور
آنین ساتی مالین ثنا آلدی کور

ییتامك ـ واصل اولمق ، یتمك ، یتشمك ، ایریشمك .

[۱] عربی خطنده : خلق .

سخی کیمسه علمه [نصل] یته بیلدی ، گور
کندی مالنی صاتدی ثنا آلدی گور .

تیریلدی اولام سوز اولامای بولوب
آجون ده آت ادکو قوتوپ باردی کور

تیریلماك ـ دیرلك ، جانلی اولمق .
اولام ـ اولوملی ، اولومه محکوم .
اولامای ـ اولەمز ، لایموت .
قوتماق ـ قالمق ، براقمق ، قومق .

فانی (اولوملی) سوز دیریلدی ، اولمز (لایموت) اولدی
دنیاده ایی آد براقوب کیتدی گور .

بخیل ییغدی زر سیم حرام تین اوکوش
وبال کوترو باردی اوزالا سوکوش

اوزالا ـ نمای خود ، فائض ، اوستەلك.
بخیل حرامدن چوق آلتون کوموش ییغدی
وبال اوستنه نما اولەرق سوکوش [بدناملق] آلوب کوتوردی.

اولوش بولدی مالی کیشی‌لر آرا
بخیل آلدی آندین سوکونچ تین اولوش

اولوش ـ عثمانلیجه اولش ، پای . اولشمك : پایلاشمق ، مقاسمه .
مالی انسانلر آراسنده تقسیم اولندی
بخیل اوندن سوکونچ حصەسنی آلدی .

ایا مال ایدیسی اخی ایدکو ایر

بایات بردی ارسا سنکاسن دا [١] بر

ایدی ـ صاحب .
ای مال صاحبی سخی ، ایو کیمسه
قدیم (جناب حق) سکا ویردی ایسه سن‌ده ویر .

یریلکان سوکولکان تریپ بر ماکان

ال ال برور ار سنك نیجاتیر ساتیر

یریلکان ـ یرماك ، یرمك ، ذم : کلین یرمك .
یریلن ، سوگولن دروب ویرمین
نصل دردك [طوپلادك] ایسه الدن اله ویر .

طبیعت [٢] ته یکی آت آیپ سوزی

آخی لیق ایرور بیل بو خول کورك سوزی

یکی ، ییکی ـ چغتایجه‌ده ییکین ؛ عثمانلیجه‌ده : یك ، یکین : تمیز ، یاووز : «یکدر الله یك ! » چاغیریور ، « ناموسسز یاشامقدن ناموسیله اولمك یکدر . »
آیپ ـ مناسب ، لایق ، شایان .

کورك ـ کورلکه شایان ، کوزل ؛ کورك سوز کوزل کلام ، عکسی : چیرکین . حیوانك کوزل کوستریشلی دریسی ، بوندن یاپیلان مقبول لباس : کورك
طبیعت‌ده الك ای آد (نام) ك مناسب سوزی
سخاوتدر بیله‌سین ؛ بخل [ده] چیرکیندر .

[١] اویغورجه‌سی : سانما کبی اوقونیور . خط عربیده یالکز (سن) وار .
[٢] خط عربیده : « طبیعت ته ییکی عدد عیب سوزی » یازیلی که تماماً یاکلش ومناسزدر .

اليك لرده قوتلوغ بريكلى اليك
آليپ بر مكان ال اليك قوتسيزى

قوتلوغ ـ عثمانليجه‌ده قوتلو : قوتلو بايرام اولسون. بايرام مبارك اولسون ، قوت مبارك ، مسعود .

اليك ـ ايليشديريلن شى؛ وجوده ايليشديرلديكى ملك ايدلديكى ايچون ال. (ناظم زماننده دست معناسنه أل واليك بر قوللانيليور) .

اللر مبارك (قوتلو) ويركيلى ال در
آلوب ويرمين ال ، الك اوغورسزى (نا مباركى) در .

باخيل ليق او تالاپ اونكال ماس ييك اول
بريمدين باخيل ايلكى كات بركليك اول

اوت ـ اوت، اووت، اوفت = آتش معناسنه اولان «اوت» جذرندن اسكى عثمانليجه‌ده علاج، كوزاوتى، بورون اوتى (بورون علاجى = انفيه.) اويغورجه‌ده او تاجى ـ طبيب ، حكيم . اوتالامق = معالجه .

اونكال ماز ـ عثمانليجه‌ده: اوكمق افاقت ، فلاح بولمق . بونى ناسخ (به نمى‌شود) ديه شرح ايتمش كه طوغريدر ؛ يعنى اوكماز ، علاج قبول ايتمز .

ييك ـ بونى‌ده ناسـخ « ادين » كبى اوقونان بركلمـه ايله شرح ايليور . اكر طوغرى اوقويه‌بيلدمسه او « ادين» ك معناسى‌ده معلومدركه « باشقه » ديمكدر. حال بوكه بوقاريده « ييك » ى فنا ، ناخوش ، خسته ديه ترجمه ايتمش ايدك .

بريم ـ عثمانليجه‌ده ويريم ، اعطا .
بركليك ـ عثمانليجه‌ده قوللانيلان « بريكديرمك » دن بريكديريجى .
كات ـ پك چوق ، قوتلى ، شدتلى .

بخيللك علاجله اوكلماز ، او باشقه‌در .
بخيلك الى ويرمه‌دن (عطادن زياده) پك بريكديريجى‌در .

یيغيپ كونكلى تويمز كوزى سوق باخيل

قىل اول مال غه مالى انكار اركليك اول

سوق ـ چغتايجه : حاسد ، طمع كار، آچ كوزلى . بو كوكك اصل معناسى چوقور ديمكدر. بوندنمشتق اولان « سوقور » قپچاقجه‌ده تك كوز ، بركوزى كورديمكدر .
ارك ـ حاكم ، اركليك متبوع ، افندى ، اركك بورادن كليور .

ييغمقله آچ كوزلى بخيلك گوكلى طويماز
او ماله قولدر ، مالى اوكا افنديدر .

بو بودون تولوسى آخى اير تورور

اخى ليق شرف جاه جمال آرتو [١] رور

بودون ـ بود ، بوت كوكندن كه (وجود) ديمكدر . فارسى صانديغمز (بت) پوت بوندن اولديغى كبى عثمانليجه‌نك بود، بوتون، بوداق كلمه‌لرى‌ده بوندندر . چغتايجه‌ده بونك مشتقاتى دها چوقدر. ايشته بود [bod] وجود ، جثه ، بوداغ (بوداق) ، بوتون (بتون) ، بوتا (ياورى) ، پوتو هپ اوندندر . بودون خلق ، اهالى ، ملت ديمكدر.
تولى ـ آيينه ، كوزكو ؛ زينت . ناسخ بو كلمه‌يى‌ده « يخشى » ديه قيد ايتمش .
بو ملتك (خلقك) آيينه‌سى (زينتى) جومرد كيمسه‌در .
سخاوت شرف ، جاه ، جمال آرتيرر .

سه وولمك تيلاسنك كيشى‌لر آرا

اخى بول اخى ليق سينى سودورور

انسانلر آراسنده سويلك (محبوب اولمق) ديلرسه‌ك
سخى اول ، سخاوت سنى سوديرر .

---

[١] خط عربيده : آوت تورور .

باخیل ناکس اودون تاوار پاسبانی

ییغار ییماس ایچماس توتار برك آنی

اودون ـ ناسخ بونیده « بدبخت » دیه قید ایدییور . اصلی (اوت ، اود) در .
بناءً علیه اودون یانه‌جق نسنه دیمکدر . بزم (اوطون) کبی .

بخیل ، ناکس ، اودون بدبخت طوار (مال) پاسبانی‌در .
[او] ییغار ، ییمز ، ایچمز ، اونی (مالی) پك طوتار .

تا تورماس آشینده توز دوستینا

اولور قالور آخیر یه‌یور دوشمانی

آشنده دوستنه طوز طاتدیرماز
اولور ، قالیر ، آخر دشمانی ییر .

ینا بیر کرك لیك سوزوم بار سنکا

ایاییین من آنی قولاق طوت منکا

ینه بر کرکلی (لزوملی) سوزم وار سکا
سویلیه‌یم بن ، قولاق طوت بکا :

سوز اول دور تکبیورنی باش تین سالیپ

تواضع نی برك توت یاپوش کیت آنکا

سوز اودر : تکبّری باشدن صالیپ (آتوب) ،
تواضعی پك طوت ، یاپیش کیت اوکا .

تكببور قموغ تيل‌ده ييرلور قيليغ
قيليق‌لرده ادكو قيلق خوى قيليق

تكبر بتون ديللرده مذموم قيلق (حال) در .
قيليقلرده ايى قيليغى خوى ايدين.

اول ايركيم اولوغ سيندى من من دەدى
آنى نه خلاييق سيوەر نا خاليق

اول كيمسه كه عظمتلندى : بن بن ! ديدى
اونى نه خلايق سور ، نه خالق .

قاموغ قازغانيقلى آجون مالينى
ييومادى باردى كورونك حالينى

بوتون دنيا مالنى قازانان
ييەمدى ، واردى كيتدى ، گوروك حالنى .

تيشى‌سى قاليپ بين آدين اير بيلا
اول آندا ياتيبان برور سانينى

آدين ـ اويغورجه : بشقه .
سانى ـ حساب . عثمانليجه‌ده : صانق

ديشيسى (حرمى) قالوب بر بشقه أر ايله
او ، اوراده ياتوب حسابنى ويرير .

تکبیور لیباسین کیپ آز سالین

کیریپ خلق‌ده کوکسونك آز درلاپ تیلین

تکبر لباسنی کیوب آز صالین
خلقه کوکس کریب دلنی آزرده ایتمه (دل آزار اولمه) .

مومین لیق نیشانی تواضع ارور

اگر مومین ارسنك تواضع قیلین

مؤمنلك نشانی تواضعدر
اگر مؤمن ایسه‌ك تواضع قیل .

تواضع قیلیق‌نی کوترور ایدی

تکبیور توتارانی کمشور قودی

کوترمك ، کوتارماك ـ قالدیرمق ، خان کوتارماك : انحلال ایدن خانلق مقامنه قورلتای (ارباب حل وعقد) طرفندن انتخاب اولنان ذاتك برکچه‌یه‌قونه‌رق‌قالدیرلمه‌سی . ایدی ـ الله (ایزد) دن اولمق احتمالی وار .
کمشور ـ ناسخ بونی (می اندازد) دیه فارسی‌یه أویرمش. چغتایجه‌ده بر « کمیشك » سوزی واردرکه قویروغك کیکلی یری ، قویروق صوقومی معناسنه کلیور . بورادن : کیری قونلمش ، نهایته قونلمش ، نهایتنه آتیلمش کبی بر معنا چیقار . برده « قامچی » کلمه‌سنك عائد اولدیغی کوکه‌ده ربط اولنه‌بیلیر ؟ او حالده جزادیده کبی بر معنا آلیر . حتی فارسیدن « کم شد » ده اوله‌بیلیر .
تواضع قیلیجی‌یی جناب حق اعلا ایدر .
کبر طوتان (ایشلین) کیمسه‌ی‌ده آتار .

اولوغ [١] سیما زینهار اولوغ بیر بیات

اولوغ لوغ منینك سیز آلینمانك تیدی

[١] خط عربیده: اوقوغ .

اولو لاشا (کبرلنمه) زنهار ، اولو برابدی (جناب حق) :
« اولولوق بنم ؛ سز آلیمایك » دیدی ،

قال النبی صلی الله علیه وسلم

من تواضع رفعه الله ومن تکبر خذله الله

تاوار بیرلا ادسا اولوغ سیندوغونك
اولوغ لوغ تابارو الیك سوندوغونك

تابارو ـ تابا ، عثمانلیجه‌ده : تپه ، نهایتنده‌کی (رو) جهت لاحقه‌سی ؛ یوقاری ؛ شان وشرف .

اولوغ صاندیغك (تکبرك) مال ایله ایسه
اولولوق شرف (دیبه) الصوندیغك (مال ایسه) ،

تاوار آسیغ ی نیمیش بارور سن یالینك
قالور بونده کیسه‌ك سپت صاندوغونك

یالینك ـ چیبلاق . عثمانلیجه‌ده (یالین آیاق ، یالین قیلنج) ، یالکزاصلی یالینکز. بو کلمه‌نك کوکی یارلاق ، دوز یعنی مجرد معناسنه اولان (یال) در . یالی : صولرك یالایه‌رق تمیزلدکلری ، تجرید ایتدکلری کنار .

مال فائده‌سی نه‌ایمش یالین (چبلاق ، صوینمش) کیدرسك
قالور بونده کیسه‌ك ، سپت، صندوقك

اکر کیبر ایدیسی آسیل من دیسا
ایا ین من آینك جووابن کیسه

اكر كبر صاحبى «أصيلم» ديسه
سويله‌يم بن‌آنك كسمه‌جه (قيصه‌جه) جوابنى :

آتا بير آنا بير اويالر بوخلق
تفاوتلرى يوق اوتتيسا

اويامق ـ مساوى اولمق. عثمانليجه: اويمق ، اويغون .
اوتتاماك ـ اوته‌يه كيتمك ، ايلريله‌مك ، ترقى ايتمك .

آتا بر ، آنا بر بوخلق مساويدر
اوته كيتديسه (ترقى ايتديسه يته) تفاوتلرى يوق .

الناس من جهةالتمثال اكفا
ابو هم آدم والام حوا[١]

يما پندم آلغيل اوزاتما امل
امل آسراسنده پوسوقلى اجل

آسرا ـ اصلى (آست ـ آرا) در . (آست) آلت ، زير ديمك . را محليت لاحقه‌سى . عثمانليجه‌ده آستار (لباسك آلتى) ؛ اسره (حرفك آلتنه قونيلان حركه). بونك جغتايجه‌سى (آسر) . جغتايجه‌ده‌كى مشتقاتى : آستين (تحتانى) ، آسراغاماك (اسيركه‌مك) ، آسر الق (قورومق) ، تحت محافظه‌يه آلمق .

يته پندمى آل ، طول املده بولنمه ؛
امل آلتنده اجل پوصوده‌در .

---

[١] امام على (ر . ع) نكدر .

امل تیمیشیم دوست اوزون سانماق اول

اوزون سانما ساقیش اوکوش قیل عمل

ساقیش ـ قصور .
امل ، دیمشم ، دوست ، (او) اوزون صایمقدر .
قصورکی اوزاتمه ، عملکی آرتیر .

آیور سن کدیم طون شراب آش کراك

تیلیم مال اوکوش قول قراواش کراك

طون ـ لباس ، حیوانك طونی .
قراواش ـ قراباش ، جاریه ، قیرناق .
دییورسك کیه‌جك البسه ، ایچه‌جك ، ییه‌جك کرك ،
چوق مال ، چوق قول ، جاریه کرك .

اکر ییغدینك ارسا عمرلق تاوار

بورون باشقه بورك‌نی کیار باش کراك

بورون ـ اول ، اوکجه .
بورك ـ باشه کییلان برنوع سرپوش . برکیارق (بورك‌یاروق) ـ بارلاق‌بورکلی ، تاجدار .
عمر ـ املاسنه نظراً او زمان (اومور) تلفظ ایدلدیکی آکلاشیلیور .
اکر برعمرلك مال ییغدکسه
ایلك اوکجه باه کییه‌جك بورك کرك ، (یعنی ابتدا باشی قورتارمق‌لازم) .

حریص لیق ما ارکا یاووز خصلت اول

حریص لیق سونکی غم اوکونچ حسرت اول

حریصلق آدامه فنا خصلتدر .
حرصك صوكی غم ، ندامت ، حسرتدر.

بو بای لیق جیناه‌لق ایدی قیسمتی
حریص لیق تاك ایرکا قوروغ زحمت اول

جیعای ـ فقر .
بو زنکینلك ، فقیرلك الله تقسیمی‌در
حرص یالکز انسانه قوری زحمتدر .

قال علیه‌السلم الحریص محروم

حریص تویمس آجون تنکی نی تیریپ
حریص لیق قاری ماس ایدیسی قاریپ

بنك ـ نسنه .
قاری ـ اصلی قاریق ، قاریغ‌معناسی: اختیار دیمك. (قادینلره قاری دینلدیکی زمان قیزمه‌لرینه حق ویرملی) .

حریص دنیا مالنی درمکله طویماز
حرص اختیارله‌ماز ، صاحبی اختیارلر .

حریص لیق نی قویور حریص ایر قاچان
اولوب یتسا توپراق ایچیکا کیریپ

حریص کیمسه حریصلقنی نه زمان قور (براقیر)
اولوب طوپراق ایچنه کیریب یتدیکی (غائب اولدیغی زمان)

خریص تیریپ ایرمس اوسانمس بولور
حریص لیق ایکی نینك ایمن کیم بیلور

ایرمس ـ ناسخ بونی « مانده نمیشود » دیه تفسیر ایدییور . بزجه بو کلمه ایرماکدن یعنی ایرمك نائل ومظهر اولمق دیمکدر .
ایك ـ خسته‌لق .
ایم ـ علاج . عثمانلی ضرب مثلی : « امه‌سمه یاراماز . »

حریص دیرمکله مظهر اولماز ، اوصانماز اولور
حرص دردینك علاجنی کیم بیلیر ؟

خبر بار بیرلسا اکر آدامی
ایکی قول دنیار نی اول اون قول قیلور

خبرده وار : اکر آدم جنسندن
ایکی کوله بر دیناره ویرلسه او (حریص بردیناره) اون قول آلمق ایستر .

وذلك قوله علیه‌السلام لوکان لابن آدم وادیان من ذهب لتمنی ثالثاً.

آیا حرص ایدیسی حریصلیق ناراك
آیوو [١] برمنکا بونکوکا کراك

راك ـ حیله ، فریب ، رنك ، دك .

ای حرص صاحبی بو حریصلق نه‌قدر آلدادیجی‌در
بکا سویله ، بو نه‌که کرك (سکا نه لزومی وار ؟)

[١] aïouv

يانوت ـ قارشيلق ، مقابل .
آرى ـ تميز ، پاك . مشتقاتی آریق ، آریماق ، آرنمق ، آرتمق .
سكا جفا قيلنه مقابل وفا كوستر
نه قدر یونسه (ییقانسه) قان ایله قان تمیزلنمز .

ياراغليق آشينك نی كيشی كا ييدور
ياراغ بو لسانك اوفراغ يالينك نی بوتور

يالينك ـــ فائده بوتور بوتورماكدن ، بتيرمك، تمو ايتديرمك
ايشه یارار [ای] ییمکی کشی‌یه ییدیر
یارار [فائده] لی ايسه‌ك اوفاق فائده‌كی تمو ايتدير [بیوت]

كوچ ايمكاك تـكور ما كيشی كا قالی
اكر تيكسا ايمكاك كيشی تين كوتور

ايمكاك ـ ايماك ، امك ، زحمت ، محنت .
زور ، محنت کیمسه‌یه دکدیرمه آرتیق
اكر محنت دكرسه [او] كيشيدن [اونی] كوتور [قالدير]

آسيز قيلغان اركا سن ادكو قيل آ
كرم نينك باشی بو ايوور كات بيل آ

فنالق قيلان كيمسه‌يه سن ايلك قيل آ [ها !]
كرمك باشی بودر [بونی] قوتلی بيل آ !

اكر كيلسا ايرتين سنكا ادكولوك
اوكوش قيل اول اير نينك ثناسين تيلا

اکر بر کیمسه‌دن سکا ایولك کلیرسه
او کیمسه ثناسنی دیلده چوق‌قیل .

یازوغ لوق کیشی نینك یازوغین کچور
عداوت کوکینی قازیپ کس کوچور

یازوغ ـ یازوق ، قباحت .
قازیپ ـ ناسخ « قزیپ » صورتنده یازوب « کاویده » دیه شرح ایدیبور .
قباحتلی کیشینك قصورینی کچیر (عفو ایت)
عداوت کوکینی قازیب کس کوچور (کوتور)

الینکالنسا [۱] توتنوپ غضب عناد [۲] اوتی
حلیم لیق سوبین ساچ اول اوت نی اوچور

اوچورماك ـ سوندرمك .
غضب ، عناد آتشی توتوب یال ویررسه
حلم صوینی صاچ ، او آتشی سوندور .

کما قال الله تعالی والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس والله یحب المحسنین
وکقوله صلی الله علیه وسلم من کظم غیظاً وهو یقدر علی انفاذه ملأ الله
قلبه ایماناً وامناً صدق رسول الله وبلغ حبیب الله

کارم بیر بینا تاك آنکار حلیم بونیاد اول
یا میدان تاك اول کول کرم آل کول اول

[۱] خط عربیده یلنك لنسا یازیلیدرکه طوغریدر، یالللانسه، آلوآلسه دیمکدر
[۲] خط عربیده : هنه

کرم بر بناکبی ، حلم اوکا تمل‌در .
یا میدان کبی [او] کول در ، کرم آل کول اول

ییقیق لیق قه ییریپ کاسولوك کا اولا

بو ایندین لیك ارکا آزاد اوز قولا

ییقیق ـ ییغیق ، ادخار .
کاسولوك ـ کوسمك‌دن . عثمانلیجه‌ده کوسو .
اولا ـ اولمقدن . صوکده‌کی (آ) تأکید علامتی .
ایندین ـ ناسخ بونی « عد » دیه ترجمه ایدییور .
ادخاری یر (نفرت ایت ، اوکا) کوسکون اول
بو (خصلت) کوله‌لکدر ار اولانه ، آزادلقدر بالذات قول اولانه .

کوتاز کیل ایا دوست اولوغ‌لر آقین

آسیق سیز جدل همم میزاح تین صاقین

کوتازر بزم کوزتمك‌دن امر . ترس دونمش برشکل .
ای دوست، بویوکلر حقنی کوزت ؛
فائده‌سز جدلدن ، هم مزاحدن صاقین .

اولوغ‌لر نی بو شروپ سنکا بو میزاح

کیچیك لر نی کوستاخ قیلور بیل یاقین

بو مزاح سکا بیوکلری اغضاب ایدوب
کوچکلری کستاخ قیلر ، بونی یاقین بیل .

بلا کیلسا صبر ایت فرح قا کوتوب

کوتوپ تور فرح قا بلا رنج یوتوپ

كوتمك ـ منتظر اولمق . عثمانليجه اوج كودمك ، انتقام بكلهمك .

بلا كلسه صبر ايت ، فراحه منتظر اول
منتظر اوله طور فرحه ، بلا ورنج يوتهرق .

كما قال الله تعالى والله يحب الصابرين فان مع العسر يسرا ان مع العسر يسرا. او كقوله عليه السلام انتظار الفرح بالصبر عبادة

اوچار ميحنت اوتى نچار نوبتى
قالور صبر ايديسى ثوابين [١] توتوپ

اوچار محنت آتشى، نچر نوبتى
صبر صاحبى ثوابنى طوتوب قالور .

اولوغ لوغ قا تيكسانك يانكيلما اوزونك
قالى كيسانك آتلاس اونوت ما بوزونك

اولو لوغه « بويوكلكه » دكسهك « ايرشسهك » نفسكى اونوتما
يعنى : كبارلشيرسهك حالكده بر تجدد كوسترمه .
اطلس ده كيسهك بزيكى اونوتما .

اولوغ بولدغونك جا توزون راك بولوب
اولوغ قا كيجيك كاسيليق توت سوزونك

توزون ، توسون ـ نيكو نژاد ، محبوب دلبر ، .
سيليق ، سيليك ـ سيلنمش ، پاك ، تميز .

[١] اويغورجهسى ساواتين كبى اوقونيور .

بیوك اولدیغكجه عالی نژاد اولوب
بیوكه ، كوچكه تمیز سوز سویله

النوع الاخری فی ابیات متفرقة یشتمل علی معان مختلفة

اوقوب سوزلا سوزنی ایوا سوزلاما
سوزونك كیزلا كاتین باشینك كیزلاما

اوقمق ـ دوشونمك . اصلی (اوق) عقل .
ایوا ـ أوه ، أورەك ، تعجیل .
كاتین ـ شدتله ، پك
سوز دوشنوب سویله عجله سویلمه .
سوزوكی پك كیزله ، باشكی كیزلەمه .

مینك ایر دوستونك ارسا اوكوش كورما كیل
بیر ایر دوشمن ارسا آنی آزلاما

بیك ار دوستك اولسه چوق كورمه
بر ار دشمن اولسه اونی آز كورمه .

وذلك قوله علیه السلام الف صدیق وعدو واحد كثیر

نا جاتاتیك ایرتین بیرار سهو كیلور
نجه پور هونارده بیرار عیب بولور

نجه تتیك (اویانیق) كیمسەدن برر سهو كلور
نجه پرهنرده برر عیب بولنور .

بو بیر عیبدن اوتورو باشین کسکوچی
آجون ده تیریلکو کیشی سیز قالور

تیریلکو ـ دیری ، ذی‌حیات .
بو بر عیبدن اوتورو باش کسیله‌جك اولورسه
دنیا دخی دیری کیشیسز قالور .
دنیاده جانلی کیمسه قالماز

تیریل ایدکو فیعلین کونکول لر آلیپ
آسیز لیك تین اوزنی سارانکو سالیپ

تیریل ـ دیرلمك ، یاشامق
سارانکو ـ ساری ، طرف ، سارانکو برطرفه چکلمك ، اجتناب
ایو فعل ایله کوکللر آلوب یاشا
فنالقدن نفسکی بر طرفه صالوب

ایتار بو لسانك ایش نی سانیپ ساغنیپ ایت
کرك مو کرك سیز موکر توو بیلیپ

ساغینماق ـ یاد ایتمك ، تصور وتعداد ایلمك .
کیرتو ـ کرچك
بر ایش یاپار اولسهك صایوب ، دوشونه‌رك یاپ .
کرکمی ؛ لزومسزمی کرچك بیلوب

نا ایش اوترو کیلسا سنکا کات یاقین
اول ایش نینك اونکینی سونکینی صاقین

هانكى ايش كه سكا يك ياقين كلسه
او ايشك اوكنى ، صوكنى دوشون .

سو ونج ارسا كاتين كونكول توت آنكا

اوكونج ارسا آندين اوزاراق ساقين

سوينج كلير ايسه اوكا كوكلكى يك طوت
ندامت ايسه اوندن اوزاراق صاقين .

اره‌ن خيرى شرى كوزاف كيچماس اول

آسيز اتكو ايش كا يا نوت بولماس اول

يانوت — يانمق ، يعنى دونمكدن : دونن
ار اولان خيرى شرى كزاف (بوش) طوتماز .
فائده‌سيز ، ايى ايسه [درحال] دونيجى اولماز.

آيا ادكو او مغان آسيز ليك قيليپ

تيكان ايلا كان ار اوزوم بيچماس اول

اى ايولك اومان ، فنالق ايدوب ،
ديكن حاصل ايدن آدم اوزوم بيچمز .

اذا افترت امراً فاحذر عداوته من يزرع الشوك لا يحصد

به عنباً اذا وترت امراً

ايشى ادكو بولسا ار ادكو بولور

آر ايش آدكو سيندين اوكوش خير كيلور

بر کیمسه‌نك ایشی ایی اولورسه [کندیسی‌ده] ایی اولور .
تمیز ایی‌ایشلنمه‌سندن چوق خیر کلور.

آسیز کا یا ووما [١] آسیزصوحبتی

سنی ترکین آسیز قیلیغ لیق قیلور

ترکین ـ جغتـایجه‌ده ترکاماك : احتراز ، اجتنـاب ، تنفر . ینه بولهجه‌ده ترك : کلك ، خام قاوون معناسنه‌در . ترکین شو حالده منفور ، خام معنالرندن برینه کله‌بیلیر. ترکین برده اوغورسز بر پری ، جادو معناسنه قوللانیلیور .
یاووماق ـ اویغورجـه‌ده یاغوق : جوار یاقین . عثمانلیه‌ده یاووقلی : سـوکیلی ، محبوبه . بناءً علیه یاغوماق ، یاووماق ، یاقلاشمق دیمکدر .

فنایه یاقلاشمه [زیرا] بد کشی صحبتی
سنی منفور [و] فنا قیلقلی یاپار .

کما قال علیه‌السلام من مشی مع ظالم فقد اجرم

مجاز بولدی دوستلوق حقیقت قانی

مینك اردوستده بیری بولونماس کونی

دوستلق مجاز اولدی ، حقیقت نره‌ده ؟
بیك دوست کشیده بر طوغری بولنماز .

اوکوش راك کیشی نینك ایچی غدر ایرور

کونی دوستونك ارسا تاشی بیل مونی

طاش ـ طاش ، طشره ، طیشاری ، دیشاری ، طاشمق ، « تاشنو» (ایاق قابلری چیقـاریله‌جق محل) ، طاشینمق ، طاشیمق ، دیش هپ بوکوکدن. یالکز طاش باقه عثمانلیجه‌ده طوس بغا اولمشدر .

Yavouma [١]

چوقجه کشینك ایچی [محض] غدردر .
طوغری دوستك وارسه ، دیشاری (ظاهری) بیل بونی .

بو کون بو آجون ده کیشی لیك عزیز
قانی قانچا باردی کیشی لیك ایسیز

ایس ـ صاحب ؛ ایسیز صاحبسز
بوکون بو دنیاده کیشیلك (اصالت) عزیزدر .
هانی ؟ نره یه کیتدی؟ کیشی لیك (کیشی زاده‌لك) ، صاحبسزدر.

وفا کولی سوغلوپ قوروپ یول لاری
جفا تولدی تاشتی تینکیز تین آدیز

سوغ ـ اصل شکل قدیمی « صوب Soup » در. ایکنجی درجه « سوق Souk » صوی Souï نهایت بیلدیکمز « صو » اولمشدر . ایشته بو سببله اضافت حالنده «صونك» دیمیور ، صویك دییورز. شمدی « صوب » جذرندن اولان مشتقاته باقه‌لم : عثمانلیجه‌ده « صوی صوب » تعبیرنده اك اسکی شکلی ایله نهایتدن بر اولکی کوریلیور . بوراده کوك یا «منبع» ویاخود « منی » معناسنه کلیور. چغتایجه‌ده سووات Souvat عثمانلیجه‌ده صاواق معناسنه‌در . هرایکیسی‌ده جمع‌در . جغتایجه‌سی موغول جمع اداتی آلمش ، عثمانلیجه‌سی ایسه کندیسنه مخصوص اولان (ق) ایله جمعلنمشدر . بناءً علیه هرایکیسی‌ده « صولر » دیمکدر . « صوغ » شکلندن عثمانلیجه « صوغوق » ی آلمش ، چغتایجه بزم تلفظمزه قدر ایلریلیه‌رك « سووق » دیمش .

سووارماق ـ صووارمق ایکیسی بر . فقط چغتایجه‌ده بو معناده صوغارمق وبوندن « قوغه » معناسنه « صوغور » ده واردر . ینه بو ماده‌دن اویغورجه‌ده سوغلمق آقمق، صیزمق، سوغیرتمق‌ده چکمك ، دیشاری چیقارمق‌دیمکدر تاتارجه‌ده‌سوغلامق‌صووارمق دیمکدر .

وفا کولی صیزدی [چکلدی] یوللری قورودی
جفا طولدی طاشی دکزدن یوکسك (آرتیق) .

قانی عهد امانت قانی ادکولوك

کونی کیلتو کینجه [١] خاییر کیتکولوك

کونی ـ حسد ، فنالق .
هانی عهد ، امانت ، هانی ایپلیك ؟
فنالق کلنجه خیر کیدر .

باشی باردی خییر نینك سونکی بارغوسی

اونکی کیلتی خیر نینك سونکی کیلکولوك

کیلماك ـ کلك ، بونك متعدیسی شرق تورکجه‌سنده : کیلتورماك‌در . عثمانلیجه (ل) اسقاطیله کتیر ، کتورمك اولمشدر . کلین‌ده بوماده‌دندر .
بارماق ـ وارمق . عثمانلیجه‌ده «أو بارق» تعبیرنده اسکی شکلنی محافظه ایتمشدر . بارق، باریلان ، واریلان یردر. بارغمق‌ده بوندن. آناطولی تورکجه‌سنده وارمق کیتمك، توجه‌یه ، اره وارمق .
[مادام که] خیرك باشی واردی ، صوکی‌ده واره‌جق (کیده‌جك)
خیرك اوکی کلدی ، صوکی [ده] کله‌جکدر .

آجون تولدی عودوان جفا جور بیلا

قانی بیر وفالیق بار ایرسا تیلا

دنیا عدوان ، جفا ، جور ایله طولدی .
هانی بر وفالی ؟ وارسه دیله (طلب ایت).

سن آرتاق سن آجنین [٢] آجون آرتادی

نالوك بو آجون غا قیلورسن کیلا

[١] خط عربیده : کونجه .
[٢] خط عربیده : آتین .

آرتاماق ، آرتانماق ـ آشمق ، تجاوز ایتمك . عثمانلیجه‌ده آزمق .
آرقاق ـ یوکلتمك .
آرتاماك ـ قالمق ، عثمانلیجه‌ده : آرته قالمق .
آرتاماك ـ دونك اولمق ، قرارسز اولمق .

آجنین ـ بو کلمه‌یی الده‌کی لغتلرده بوله‌مدم شو قدر وارکه (آج) کوکی حرارت ، وجع ، اضطراب ، مجازاً مرحمت معنالرینه کلیور . بناءً علیه آجیقلی ، اضطرابلی دیمك اوله‌جق . نهایتنده‌کی (نین) لاحقه‌سی یازین ، کوزین کبی کلمه‌لرده‌کی زمان کبی مکان لاحقه‌سی اوله‌جق . برده جغتایجه‌ده آجی ، آچا یاشلی قادین معناسنه کلیور . او حالده اختیار ، عجوز دیمکده اولور .

کیلا ـ کیلماك ، کلمکدن امر اوله‌بیلدیکی کبی تمنی صیغه‌سی اوزره شکایت معناسنه‌ده کلیور .

سن آرتاقسك (آرته قالمش ، صوکه قالمش ، عاصی ، دونك قرارسزسك) آجی ، یاخود عجوز دنیا آرتاردی (دونکلك ایتدی) .
نه‌دن بو دنیایه شکایت ایدییورسك ؟ (یاخود دنیاده نه یاپارسه‌ك اوکلیر) .

غریب ایردی اسلام غریب بولدی باز
عبادت ریا بولدی عابید ماجاز

غریب ایدی اسلام ینه غریب اولدی
عبادت ریا اولدی ، عابد (لرده) مقلد .

خرابات اورامی بولوپ آبه‌دان
خراب بولدی مسجد بودون بی نماز

اورام ـ محل ، موقع ، جاده
خرابات دکانی (میخانه) آبادان اولوب
مسجد خراب وملت بی نماز اولدی

وذلك قوله علیه السلام بدأ الاسلام غریباً وسیعود غریباً

عمل قویدی عالم زاهد زوهد وراع

عاریف رقص چیقاردی آیور خوش سماع

عالم عملی قویدی (واز کچدی) ، زاهد [ده] زهد ورعی
عارف رقص چیقاردی ، تورکی سویلیوب خوش سماع ایدییور .

(سماع تورکلرك ملی رقصی‌در .)

بیداع تین ییغیقلی کیشی قالمدی

آنینك کونده آرتا تورور بو بیداع

ییغیقلی ـ مجتنب ، محترز ، قورقاق .
بدعتلردن قورقان کیمسه قالمدی
اونك ایچون بدعتلر آرتار طورور .

قانی امری ماروف قانی ادکوار

قانی کندو ادکو کیشی تورغو ییر

تورغو ـ طوغری . بویله ترس‌دونمه‌لر اویغورجه‌ده کوتزمك = کوزتمك‌ده‌اولدیغی کبی، عثمانلیجه‌ده‌ده واردر: طوپراق، طورپاق؛ کوپری، کورپی، طوربه، طوبره کبی .

هانی امر معروف، هانی ایی کیمسه؟
هانی او ایی آدم‌که طوغری (حلال) ییر ؟

یرارسن زمانینك نی خلقین قوتوپ

زمانینك نی‌یرما کیشیسینی ییر

قوتمق ـ قویمق، براقمق . د و ت لرك ی یه تحولی چوقدر: قاتغو = قایغو آداق = آیاق ، ادکو = ایی . الخ کبی .

زمانکی یررسك (ذم ایدرسك) ، خلقنی قویارسك
زمانکی یرمه ، خلقنی یر (تقبیح ایت)

کیم اول بورچی ارسا کیشی ییك اول
کراك ارسا ییکلیك یوری بورچی بول

کیم شرابجی ایسه او ای کیشیدر
ایبلك لازمسه یوری شرابجی اول .

کیم اول یول لوغ ارسا آنینك یولی یوق
کیم اول یولسوز ارسا آنکا کینکرو یول

یولنده اولانه (یعنی طوغری کیدنه) یول یوق
یولسز اولانه یول کنیشدر .

آیا آرتاغ ایشلیك سوینچین سالین
سنینك روزکارینك بو کونکول جاقیلین

ای آرتیق (باشدن دیشاری) ایشلی سوینجله صالین
سنك دورکدر بو ، گوگلکجه ایشله (ایستدیکك کبی اکلن) .

تیلاك جا تیریل اینج فارغ قاقنوسیز
یوروکیل تیلا کیل اوزونك خوش لوغین

فراغ بال ایله ، قایغوسز ، دیله‌دیکك کبی یاشا ایمدی
هایدی ، نفسکك یوری خوشلغنی دیله .

اوبوت کیتتی ایندا‌پ بولونماس ییتی
آلال ییکلی قانی کورونماس بودی

اوبوت ـ حجاب ، عار .
ایندا‌ماك ـ چاغیرمق ، دعوت .
ییتك ـ یتمك ، غائب اولمق . یید ـ قوقو . یید ـ اجل جادوسی‌فلان کبی برمعنایه
کلیور . یید آینك بولسون .

بود ـ جسم ، وجود ؛ فارسی بت ، تورکجه پوت هب بوندن.
حجاب کیتدی ، چاغیرمقله بولونماز ، غائب اولدی .
حلال ییِن هانی ، وجودی کورنمز .

آلال کندو قایدا بوکون قانی کیم
آرام نی ییورده حلال تیب ییدی

حلالك کندوسی نره‌ده بوکون ، هانی ، کیم [در] ؟
حرامی ییورده ، حلال دیه ییور .

بودون مال لیق ایلکا اوروپ یوزلارین
توزو قول قیلورلر آزاد اوزلرین

اورماق ـــ وورمق ، مراجعت ایتمك ، توجه ایلمك . عثمانلجه‌ده : باش‌وورمق
خلق ماللی ایله (کیمسه‌یه) یوزلرینی اوروب توجه ایدییور
تمامی (هپسی) قول ایدرلر آزاد نفسلرینی .

کیم اول مال سیز ارسا اول ارنی کوروپ
یوز أوروپ چکارلر یوموپ کوزلرین

أوروماك ـ عثمانليجه‌سی : أویرمك ، اویروب چویرمك . دوندرمك ؛ **ترجمه .**
اورن‌پولی = میغا . اورن‌قوشاق (ابه‌م‌قوشاغی = الکم‌ساغما ، قوسی‌قزح .
کیم‌که مالسز ایسه اول کیمسه‌یی کوروب
یوز چویروب کچرلر ، کوزلرینی یومارلر .

ایا مال غه سوق ایر یاقین بیل بو مال
بوکون قاتغو ساقینچ یارین یوك وابال

ای‌ماله آچ کوزلی، یاقین بیل بو مال :
بوکون قایغو، اندیشه (صاقینله‌جق شی) یارین یوك ، وبال [در.]

آرام ارسا مالینك عذاب اول سونکی
ایساب اول اکر بولسا مالینك حلال

مالك حرام‌ایسه، صوکی عذابدر .
[صوکی] حسابدر ، اکر مالك حلال ایسه .

قال‌النبی علیه‌السلام حلالها حساب وحرامها عذاب

نالوك مال غه موڭچا سوق اول بو اوزونك
کونکول‌ده غمینك اول تیلینك‌ده سوزونك

سنك نفسك ماله نه‌دن بونجه آچ‌در ؟
[او] کوکلده غمك ، دیلکده سوز کدر .

بارور سن بو مالینك یا غینك غه قالور
اویا تیپ یرورلر سارینغو بوزونك

سن كيدرسك بو مالك دشمانكه قالير .
اوراده ياتارسك [سكا] صارينه‌جق بز ويررلر .

سنينك مالينك اول مال آشين توردوغونك
سنكا حسرت اول بك [١] توتوپ توردوغونك

سنك مالك آشيندير ديغك [اسكيتديكك] در
او يك طوتوپ طورديغك [ده] سكا حسرتدر .

كما قال الله تعالى ماعندكم ينفدو ما عندالله باقٍ

بوكون كيندوو سوچوك بو تيرماك سنككا
آجيق بولغا يارين قودوپ باردوغونك

كيندوو ـ شمدى .
سوچوك ـ طاتلى . عثمانليجه : صوجوق .
بوكون شمدى بو ديرمك (طوپلامق) سكا طاتليدر .
يارين قويوب كيتديكك (زمانده) آجى اوله‌جقدر .

بو آجون مزاسى قاتيغ ليق سرا
آزاسى اوكوش داك مزاسى آزا

بو دنيا طادى (مزه‌سى) قاتى (سرت ، چتين) مزه‌در .
اذاسى (زحمتى) چوقجه ، طادى آز ها !

[١] عرب حرفلريله : بيك

عسل قیدا بوتسا بیلا آری سی

آری زهری تاتار آسل تین اوزا

اوزا ـ اوزکه ، باشقه .
بال نرهده ایسه آریسیده بیله « برابر » در .
آری بالدن بشقه زهر [ده] طاتدیرر .

اونارلیق قا آجون وفاسیزراق اول

هونار سیزغه موندا جفا آزراق اول

هنرلی‌یه دنیا وفاسزجه‌در .
هنرسزه بونده جفا آزجه‌در .

اونار بیرلا دولت بیریکیل ماکی

بولونماس قاموغ قیزدا اول قیزراق اول

قیز ـ نادر، آزبولنان، بهالی ـ قیت. بزم قیتلنی عربی‌یه تحویل ایله قطلق یازمق جهلدندر.
هنرله دولت برلشمیور
بولنماز [او اجتماع ایتمز] بوتون نادرلرك اندریدر .

نی یازدی آجون غه بو صاحب اونار

ناکوکا بو آنی اولاشو قینار

یازماق ـ یاز ، جاز ، جای ، یای کوکلرندن عثمانلیجه‌ده مشتقاتی یازی [کنیش اووه] ، یازی (خط) ، یایلا ، یایلاق ، یازمه یمنی ، یایماق (سرمك) ، یایمق (اوتلاتمق) . شرق تورکجه‌سنده یازماق ـ یایمق ، دوزلمك ، کتابت ایتمك معنالرینه کلدیکی کبی دیکر برکوکدن یعنی (یازوق) جذرندن اولمق اوزره خطا ایتمك ، حیف

ايلك ديمكده‌اولور . دوزلتمك معناسنه اولان ياسمق ، ياسا بوندندر. شرق تورکجه‌لرنده جای ، یای بهارایله برلکده یازموسمنه اطلاق ایدلدیکندن بهار یرینه « جای » ویاخود « یای » دیمك مناسبدر ظن اولنور .
اولاشماق ــ یتشمك ، اتصال .

بوهنر صاحبی دنیایه نه یایدی ، (نه کوتولك ، حیف ایتدی) ؟
نه جهتله بو [یعنی دنیا] آنی [یعنی هنرلی‌یی] متصل قینار « عیبلار » ؟

خاسیس لرنی کوتروب نفیس‌نی چالیب
عدو قوتسوز آجون قاریپ مومونار[۱]

خسیسلری اعلا ایدوب ، نفیسی چلیب « دوشوروب »
دوشمان [و] اوغورسز دنیا اختیارلایوب بونادیمی ؟

آیا حوکمین آجون تبا اوککوجی
بیریپ مونی بیرار یانا اوککوجی

اوککوجی ــ برنجی مصرعده‌کی اوکاك (یوکاك) مصدرندن تأثیر ایتدیرمك ، یوکلنمك ، اوست اولمق ؛ ایکنجی مصرعده‌کی اوکمك ، مدح دیمکدر ،

ای حکمنی دنیا اوزرینه تأثیر ایتدیرجی
بونی [دنیایی] برآرالق ذم ایدوب ینه اوکوجی .

اوغان [۲] اوکمی بیرلا کلور کلکان ایش
آنینك امری بیرلا تکار تککوجی

اللهك حکمی ایله کلیر کله‌جك ایش
آنك امری ایله دکر ، اصابت ایده‌جك ایدر .

---

[۱] خط عربیده : قریب مونار .
[۲] خط عربیده : اوغلان.

آجون غه بو سوكوش ملامت نالوك

قضالر يوروتكان ياراتقان ماليك

دنيايه بو سوكمه ، ملامت نيچون ؟
قضالری يوروتوب ياراتان مالك (ذوالجلال‌در) .

قضا بيرلا سانچيلور آداق قه تيكن

قضا بيرلا ايلنور توزاق قه أليك [١]

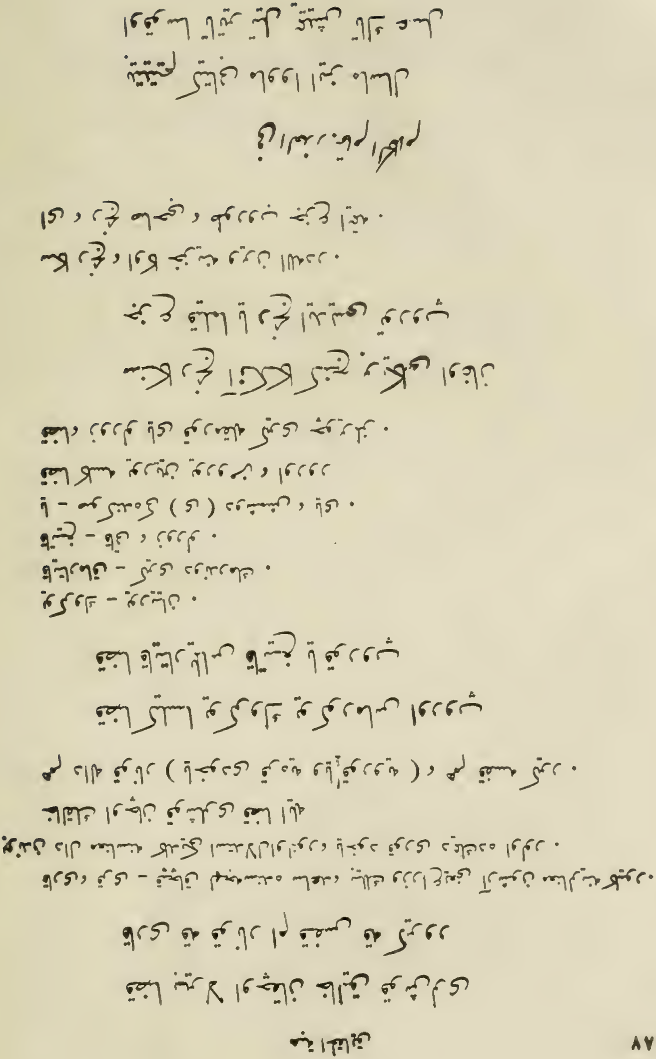
سانچماق ـ صاپلامق . مشتقاتندن جغتايجه‌ده سانجاق (سنجاق) سانچيغی (صاپلانمغه مخصوص دمير چنكل ، عسكرلر قوللانور) ، سانچيش (بربرينی سانچماق) ، سانچيغ (كوچك حربه ، سانچی) . عثمانليجه‌ده : سنجاق ، سانجی .
ايلنماك ـ عثمانليجه‌ده بونك مشتقاتندن ، ايلميك ، ايليشمك ، ايايك ، قوللانيليور . دست معناسنه اولان ال (أليك) ده بوندن وجوده ايلنديكی ايچون .
ايليك ـ كييك .
قضا ايله آياغه ديكن باتار .
قضا ايله ال طوزاغه ايليشور . (اكر خط عربی ايله اولان طوغری ايسه او حالده ايكنجی مصراع : قضا ايله كيك طوزاغه ايلمكلنور) ديه ترجمه ايديليركه مناسبی‌ده بودر .

قاموغ تنكداچی ننك قضادين ايرور

اوقوش سيز اير آنی سبب تين كورور

تنكداچی ـ تينكاماك ، دنه‌مك ، تجربه ، Epreuve ؛ مصائب ، ياخوتينكداچی : متنفس جانلی .
بوتون مصائب قضادن‌در .
عقلسز انسان اونی سببدن كورور .

[١] خط عربيده : ايليك

کتابی مواعظ [و] مثل [ایله] یازدم .
اوقونورسه دیل بال یمش کبی طاتلیلانور .

کیم ارسا بو سوزکا آدین لار سوزین
تنکا ساتنکادی دو روست قه بدل

آدینلاماق ـ سوسلەمك ، تزیین ایتك « آیدین » کلەسندن ترخیم صورتیله وجوده کلدیکی قبول اولنورسه آیدینلاتمق دیمك اولور .
کیم بو سوزه ایررسه (ۇاصل اولورسه) سوزنی تزیین ایدر دەنرسەدە نه دیدیکی درسته بدل اولور .

ادیب احمد آتیم ادب پند سوزوم
سوزوم موندا قالور بارور بو اوزوم

آدم ، ادیب احمد ، سوزم ادب ، پند
سوزم بونده قالور ، بو وجودم کیدر .

کلور کوز کیچار یاز بارور بو عمور
توکاتی اومودنی بو یازیم کوزوم

یاز ـ بهار .
کوز کلیر ، بهار کچر ، بو عمر کیدر
بو یازیم عمری توکندی ، کوزوم !

آنین اوش چیقارتیم بو تورکجا کیتاب
کراك قیل طیب [١] ای دوست کراك قیل عیتاب

[١] خط عربیده : تیپ ، اویغورجەسی تب .

اونك ايچون ايشته بو توركچه كتابى چيقاردم
ايستر طيب (ايى) قيل ، اى دوست ، ايستر عتاب ايت .

بيتيتيم بوتانكسوق توراف سوزلارين

خالى بارسا اوزوم آتيم قالسوتب

بو تحفه وطرفه سوزلرى يازدم
اكر اوزوم كيدرسه آديم قالسون ديه .

آنين اوز ايرور بو كيتاب بير سوزوك

تولولوب كتوردوم كيمشتيم يوزوك

تولوماق ـ يوزمك ، طولوم چيقارمق ، تولوق (طولوم)
كيمشماك ـ فراغت.
يوز ـ سطح .
اونكچون بو كتاب سوزولمش (مصفّا) بر روحدر .
صويوب كتيردم ، سطحياتدن فارغ اولدم .

نوادير سوزوك آز بولور ازل اوكوش

جوز آطلاس بولور قيز اوجوزى بوزوك

بوزوك ـ بز .
نوادردن اولان سوز آز اولور، هزل چوق
اطلس پارچەسى [نادر] بهاليدر ، بز اوجوزدر .

ايامندا كدين كليكلى مونى

اوقوسنك دعاده اونوتما مينى

كيدين ـ صوكره .

ای بندن صوکره کلن ، بونی .
اوقورسه‌ك دعاده اونوتما بنی

سنکا ادیه قیلدیم بوتانکسوق کیتاب
منکا ادیه قیلسوو دعا تب سینی

تانکسوق ـ تانیاق ، طانیمق ، خاطره ، نشان ، هدیه ، تحفه . « تنسوخ » دیه فارسی‌یه مال ایتمك مناسبتسزدر .

بو تحفه کتابی سکا هدیه قیلدم
بکا دعا هدیه ایتسون دیه‌رك .

لاادری قائله ایضا فی [١] تعریفه علیه الرحمة

توغا کورمس اردی ادیب نینك کوزی
توزآتی [٢] بو اون تورت باب ایچرا سوزی

ادیبك کوزی آنادن طوغمه کورمز ایدی
بو اون دورت باب ایچنده سوزی ترتیب ایتدی .

یاغان بولسا یوکلوك اوزا سیندا قار
آنك توشی بولغای بو سوز نینك آزی

یاغان ـ یاقلاشان ، تمسك ایدن .
قار ـ اکر .
اکر اوزرینه یوکلنوب تمسك ایدن بولنورسه
بوسوزك آزی (یاخود فائده‌سی) اونك حصه‌سی اولور .

ومن کلام غیره لاجل تعریفه امیر سیف الدین علیه الرحمة

ادیبلر ادیبی فاضللر باشی
کوار تین سوز آیمیش اتین سوز بیشی

اتین ـ مزین ، ادین .
بیشی ـ پیشکین ، دوشونلمش ، کماله ایرمیش .
ادیبلر ادیبی فاضللر باشی
کوهردن سوز سویلمش ، سوزك مکمل ومزینی

[١] اصلی بویله‌در . بوندن اولکی تقریض ضایع اولمش دیمك اولور .
[٢] خط عربیده : توزآتیم .

اوغان رحمت ایتسون بوساات آنکا

یارین قوپسه بولسون یارانلر باشی

الله رحمت ایتسون بو ساعت اوکا
یارین روز قیامده یارانلر باشی اولسون.

من مقالات امیر کبیر صاحب الرأی والتدبیر آرسلان خواجه ترخان علیه الرحمة والرضوان فی تعریف خواجه ارنب تغمد وطاب ثراه

ادیب نینك یری آتی یوکناك ارور

صفالیق آجب یر کونکوللر یرور

یروماك ـ عثمانلیجه‌ده : آش یرمك ، آرزو ، هوس ، ایستك .
ادیبك یرینك آدی یوکناك‌در
صفالی ، عجب [بر] یر [درکه اورایی] کوکللر آرزوایدر .

آتاسی آتی محمودی یوکناکی

ادیب احمد اوغلی یوق اول هیچ شکی

باباسنك آدی محمود یوکناکی‌در .
ادیب احمد اوغلی [در ، بونده] هیچ شبهه یوقدر .

کیتابی نینك آتی ایرور ابیة اول

آقاییق عبارت آراب تین اوشول

اوشول ـ اوش اول ، اوش یاقین کوسترن اشارتدر . عثمانلیجه‌ده اشبو ترکیبنه **بکزر** . اوز بکجه : (اوشال) اولشدر . [اول] معلوم (در) معناسنه .

کتابنك آدی « هبة الـ ـ »
حقایق » در [که بوده] عربیدن عبارتدر .

تمامی ارور کاشغاری تیل بیلا
آیتمیش ادیب دیققاتی تیل بیلا

تمامی کاشغر دیلی ایله‌در .
ادیب رقت دل ایله سویلشدر .

اگر بیلسا کاشغار تیلین ار کیشی
بیلور اول ادیب نینك نه کیم آیمیشی

هر کیم کاشغر دیلی بیله‌جك اولورسه
او بیلور ادیبك نه دیدیکنی .

کیشی تیل نی بیلسا بیلور معنیسین
بیلورمن دیسا آیب اوزی بیلماسین

دیلنی بیلن کیشی معناسنی بیلور .
کندی بیلمدیکنی بیلیرم دیرسه عیبدر .

کوپ ایل نی کورار من ادیب سوزینی
بیلا بیلماسیندین اولاور اوزینی

کوپ ـ چوق . دها اسکی شکلی : قوب بوندن شرق وغرب تورکجه‌سنده اولان **مشتقات** : کوبوك ، کوبك (جمعاً ، عدداً جوغالدقلرندن)، کوبروك = کوبری (صو **اوزرنده** قابارديغندن) عثمانلیجه‌ده : هب .

چوق كيمسه‌يى كوريورم اديب سوزنى
بيله‌مديكندن نفسنى اولوليور (تعظم ايدييور)
يعنى توركجه آكلامديغى ايله افتخار ايدييور ! فقط توركلك وتوركجه ينه
بويله آرسلان خواجه تورخان كبى مدافعلر بوليور .

عيب قه قويوب تور خالايق آرا
غلط مانيسين آيتميش ينا

[بونلر] خلق آراسنده عيب قويوب (كوستروب)
[كتابك] معناسنى ينه غلط سويلمش .

سبب اردى بو ايش بيتيم كيتاب
كيراك قيل ايجابت كيراك قيل ايتاب

ايشته بو ايش سبب اولدى، كتاب يازدم
ايستر اجابت ايت ، ايستر عتاب ايله .

تم بالخير والسعاده

ذیل

شمدی‌یه قدر شرح وترجمه ایلدیکمز « هبة‌الحقایق » متنی برده صرف واشتقاق فنلرنجه تدقیق ایده‌جکز . بو اصوله بوندن صوکره‌ده نشر ایده‌جکمز اسکی ومختلف لهجه‌لره عائد اثرلرده‌ده رعایت ایده‌جکز . بونلر ایلریده میدانه کتیرلمسنی اوزله‌دیکمز « تورکجه‌نك مقایسه‌لی وتاریخی صرف ونحوی » نه برر اساس‌تشکیل‌ایده‌جکلردر. بزم بوراده کوستره‌جکمز «صرف» آنجق «هبة‌الحقایق» ده کوردیکمز کلمه‌لرك شکلنه عائددر . بو اثرك موضوعی پك دار اولدیغندن اویغورجه‌نك آلتنجی‌عصرده‌کی حالنه دائر بزه تام برفکر ویره‌مز؛ اوا کسیکلری ایلریده نشرینه‌چالیشه‌جغمز دیکر اثرلر وبالخاصه بشنجی عصره عائد « قوتادغو بیلیك» تماملایه‌جقدر.

حرفلر

بو ، بیك ، بن ، بك (خال) ، بونامق الخ ده‌کی (ب) لر (م) اولیور : مو، مینك ، من ، منك ، موناماق .

دیش، دیشی، دنك ، دورت، دك ، دونامق، دیزی، دون، دیری، دیل ، دورمق، کیدرمك، الخ‌ده کی (د) لر ده (ت) در : تیل ، توش ، کیتارمك کبی. بزم استانبول شیوه‌سنده بو قبیل ایجلمه‌دن یالکز تاد ، تادمق ، تادسز کلمه‌لری اسکی شکلنی محافظه ایتمش ، بوندن مشتق اولان دادامق مصدری ایجلمشدر . آناطولیده ایسه تاد « داد » اولمشدر .

بزم‌ویرمك، وارمق کلمه‌لرنده‌کی (و)لر اوراده ب در؛ یالکز «بو» ضمیری بعضاً « مو » و بعضاًده بزمکی کبی « بو » اولمش وفقط « بونجه » مز « مونجا » قالمشدر .

بزم (گ ، گ) کبی (ك) لرمز اوراده تام (ك) در، (گ) ایسه اوکنه‌برده نون آله‌رق غنه‌سنی محافظه ایتمکده‌در .

(اوتانمق) اوفتانماق (طوپراق) توفراق حالنده‌در .

بزم قویمق[۱] ، آیاق ، قایغو، سویله‌مك کلمه‌لرینك آلتنجی عصرده‌کی شکلی قوتماق ، آداق ، قادغو ، سوزلاماك‌در . بشنجی عصرده بونلر: قوذمق آذاق، قاذغو ایدی . (ج) ك (ی) اولدیغنه جیراماق = ییرماق مثالدر .

بواثرده اك زیاده کوزه چارپان حادثهٔ لسانیه مثلا : ایکماك، ایوماك تیکماك، کیرماك ، کیراك ، دینکیز (تینکیز) ، کوتورو بارماق ، اولوش ، کیلماك ، کیلتورماك ، ییوماك ، ییغاج سوزلری بزده دگمك ، گرمك ، گرك ، دگز ، کوتوره وارمق ، اولش ، گلمك ، گتیرمك یمك (یمك) ، آغاج اولمشدر .

ایشته بو حادثه عثمانلی لهجه‌سنك فتحه‌یه اولان شدتلی میلانی کوستریور. عجبا بومیلان اساساً تورکجه‌ده بولنمیان ه صائته‌سنی وجوده کتیرمکه بر سبب کبی تلقی ایدیله‌مزمی ؟ تورکجه‌ده ه حرفنك بولنمدیغنی مرحوم ش. سامی بك ایله امرالله افندی آراسنده «هانکی‌-قنغی-خانکی» کلمه‌سنك املاسی حقنده چیقان بحثه حکم تعیین ایدلدیکم زمان اثبات ایتمش ایدم . صیره‌سی کلشکن عثمانلیجه‌ده یاقینلرده حادث اولان شو ه لی کلمه‌لری شوراده تدقیق ایده‌لم :

ها ، آها ، هاپاز ، حاشاری ، هایلامق ، هالیج ، هایقیرمق (حایقیرماق)؛ هایلاز (حایلاز)، هارون، هونك، هاتمان . بونلرك صیره‌سیله اصللری شودر :

ها ، آها = آ .

حاشاری = آشوری .

هاپاز = آپارمق ، آلوب کوتورمك‌دن .

هالیچ = فارسی « آلو » و « آلوچه » دن اریجیك (اریکجیك) .

هایقیرمق = ایماق (سویله‌مکدن) .

هایلاز = آیلاق (بوش کزن‌دن) .

هارون = بعضیلرینك ظنی کبی (حرون) دن دکل ، آرمق = آرغین‌دن .

[۱] قویمق اصلاً دوکمك معناسنه‌در. قویومجی دوکه‌جی دیمکدر .

هونك = فارسی آونك‌دن .
هاتمان = آتامان‌دن .

بویله(آ)دن (ها)یه تبدلده عادتا (ح) یه قدر وارلدیغی حایلاز ، حرون ، حشاری ، حایقیرمق کلمه‌لری دلالت ایدییور. بو حادثه‌دن چغتایجه دنیلن شرق تورکجه‌سی‌ده کندیسنی قورتاره‌میور ، بونده‌ده هارکن (آرغین ، یورغون) ، هارماك (یورلمق)، هایقلامق (آییقلامق) ، هورون (حرون) کبی کلمه‌لرحاصل اولمشدر . ینه عثمانلیجه‌ده آلو (هولو) اولدیغی کبی .

اویوك = هویوك،اوره‌که = هوره‌که ، اورکوج = هورکوج .
اوکورده‌مك = هونکورده‌مك ، هونکور هونکور آغلامق .
اوجرا ، اوچ را = هوجرا .
اول = هول (رطوبت دیمکدر ، چغتایجه‌ده‌ده بویله‌در .)
ایچقیریق ، ایچقیرمق = هنچقیریق ، هینچقیرمق .

باشده‌کی a, eu, ou, e,i صائته‌لری بویله (ه) وحتی (ح) یه تبدل ایتدیکی، کبی افسونجی دیمك اولان (آرپاقچی)ده « خرپاچی [قرباجی١] » اولمشدر. (خ) ، (ق) صامته‌لرینك‌ده (ه) یه تبدلی واقع ایسه‌ده بزده یالکز قانی‌دن هانی ، هانکی وقوپ (کوپ) دن هپ حاصل اولمشدر . آذربایجان لهجه‌سنده قانی ، قانجارو (هارا) شکلنه کیرمشدر. بو حادثه‌نك اك تحفی فارسی « پیدا » کلمه‌سنی « پیداه » اوقومه‌مز وبوندن « پیداهلامق » مصدری تشکیل ایتمه‌مزدر .

عثمانلی لهجه‌سنده بویله (ه) نك تشکلنه سبب نه‌در ؟ بوکا علم لسان جواب ویرمز ، یالکز حادثه‌یی قید ایله اکتفا ایدر . بز یوقاریده لهجه‌مزك فتحه‌یه تمایلنی سبب اوله‌رق کوسترمش ایدك. ایکنجی بر سبب ده عربی وفارسی کلمه‌لره

---

[١] حالا استانبولده بعض اوفوروکجیلر، خسته‌لری تداوی ایدن بر چوق قربه‌جیلر واردر .

بکزه‌تمه بر Analogie در دیه‌بیلیرز. هله « پیدا » نك «پیداه» اولیشنده «کناه، کلاه » کبی کلمه‌لرك دخلی پك بارزدر .

لهجه‌مزك فتحه‌یه میلی مناسبتیله آچدیغمز « ه » بحثنی بوراده قاپایه‌لم‌ده ینه موضوعمزه کله‌لم :

اسملر وضمیرلرده احوال اربعه شویله اولیور :

کتاب	کتابنی	کتاب غا	کتابنینك
هدیه	هدیه‌نی	هدیه کا	هدیه‌نینك
من	منی	منکا	منینك
سن	سنی	سینکا	سنینك
او	اونی	آنکا(آنکار،اونکار)	آنینك ، اونینك
مو	مونی	مونکا .	مونینك
بو	بونی	بونکا (بعضاً)	بونینك

مفعول‌به موو mouv ایله اولیور : « ثناموو » کبی .

جمع: لر ، لار اداتلری ایله اولیور .

اسم تشکیلی ۱) امر حاضرلرك صوکنه اوك ، اك ، اوق لاحقه‌لرینك علاوه‌سیله اولیور :

اولوك = اولو .
کسوك = کسیك .
بیتوك = بتیك ، بیتی (مکتوب)
بزاك = بزه‌مه (زینت)
تنکاك = دەنه‌مه .
اوقوغ = اوقومه کبی .

۲) مادهٔ اصلیه‌یه کو ، قو ، غو علاوه‌سیله اولیور :

کیلکو = کلیش .

[illegible] = [illegible] .

[illegible] :

[illegible] = [illegible] .

[illegible] = [illegible] .

[illegible] :

[illegible] = [illegible] .

٨) [illegible] : [illegible] :

[illegible] = [illegible] .

[illegible] = [illegible] .

[illegible]) [illegible] : ([illegible]) [illegible] :

[illegible] = [illegible] .

[illegible] = [illegible] ,

[illegible] = [illegible] ,

[illegible] = [illegible] .

٥) [illegible] ([illegible]) [illegible] :

[illegible] = [illegible] .

[illegible] = ([illegible]) [illegible] , [illegible]

٣) [illegible] : [illegible] :

[illegible] = [illegible] .

[illegible] = [illegible] ,

[illegible] = [illegible] ([illegible])

[illegible]) [illegible] : [illegible] :

([illegible] « [illegible] » [illegible]) ,

[illegible] = [illegible] , [illegible] = [illegible] , [illegible] = [illegible] .

بيليك = بيلكليك .

بونلردن باشقه فعللرك برچوق صيغەلرى اسم وصفت اولەرق قوللانيليور:

كيار = (كيمالدن) گيەجك ،

كيديم = (كيمالدن) كيم ،

توراتميش = توراتمالدن ،

يوكوركان = يوروين ،

اوچقان = اوچان ،

آرقاغان = آرقاماق (ظهير اولمق)دن .

اسملردن مصدر تشكيلى ايچون اسمك صوكنه آماق، اماك علاوەسيله اولور:

آش = آشاماق ،

ياش = ياشامق .

صايى اسملرى عثمانلى لهجەسندەكى كيدر . اعداد رتبيه شويله اوليور :

برنج ، ايكنج ، اوچونج ، تورتلونج ، بشنج .

صاييلره دفعەوكره مفهومى علاوەسى ايچون كلمەنك صوكنه ين، اون قونيور:

بيرين كيلسا راحت كيلور رنج اونون .

مصرعنده اولديغى كبى .

بيرار = برآرالق .

ايتكوجى ، تيككوجى كبى صفتلرده ياپيليور .

مادۀ اصليەنك صوكنه(آ)علاوەسيلەده برنوع « حال صيغەسى » ياپيليور .

توغا كورمس ايردى اديب نينك كوزى

مصرعندەكى « توغا » كبى كه بزم « آنادن دوغمه » مقامندەدر .

فعللر

كتابك موضوعى غايت بسيط اولديغى ايچون فعللرك هرزمانى وهرصيغەسى قوللانيلەمامش ، بو سببله اويغورجەنك فعل تصريفى حقندەكى معلوماتمز آز

اوله‌جقدر . کتابده اك چوق قونیـلان آیماق ، بیلمـاك ، قیلماق مصدرلرینی
اســاس اتخاذ ایتدك . بونلرك کتابده کچمین بعض زمانلرینی بولدیغمز باشـقه
مصدرلرککی ایله دولدردق .

حال

متکلم	مخاطب	غائب
		بیلا
		بولا
		اویالار

مضارع

آیورمن	آیورسن	آیور
بیلورمن		بیلور
	قیلورسن	قیلور
		ایتار
کورارمن		

ماضی شهودی

آیتیم		آیتدی
		آیدی
		بیلدی
بیتیدیم	بیغدینك	بولدی

ماضیٔ نقلی

		آیمش
		آیتمش.

حکایهٔ ماضیٔ نقلی

کیچورکان ایدیم		

تمنی

		آیوغای

التزامی

ایایین
قیلاین

شرط

ارسام ارسانك
سوزلاسنك ایسه

امر حاضر

بسیط شکلی: آیوو aïou ، قیل
مؤکد شکلی: سوزلاکیل ، آلغیل ؛ اورتا کیل.

نهی حاضر

بسیط شکلی: آیما
مؤکد شکلی: ایناناماغو اولوق سانماغو

امر غائب

بیلسون
تیکسوو tiksuv
قیلسوو kilsouv

نهی غائب

بیلماسون

عطفیه

بیلیب ، قیلیب ، کوموپ ، کیتاریب

صیغهٔ حالیه

اوقما دین ، ایوا ، یاتیبان

صيغ توقيتيه

بوشاردا :

و ليكن بوشاردا شرا [*] آرسلانى

فرع فعل

يريلكان ، سوكولكان ، بيرمكان ،

تنكداجى ، جفا قيلداچى .

فعللرده نفى اداتى « ما » در :

هنربيرله دولت بيريكيل ما كى

مصرعنده اولديغى كبى .

استفهام علامتىده « موو mouv » در :

بزم لهجه‌مزده كورستمك (كوسترمك) ، كوربى ، كوبرى شكلنده‌كى ترس دونمه حالى بولهجه‌ده‌ده كوتازماك = كوزتمك مصدرنده كوريليور .

ايشته آلتنجى عصرده‌كى كاشغر ديلينك المزده‌كى او رنكنه كوره اولان بللى باشلى حالى بوندن عبارتدر

[*] « شرا » عربجه‌ده « چول » ديمكدر : أُسُد شرا » تركيبى مشهوردر .

لغتچه

آ

آ تنبیه ، تأکید علامتی ؛ بزم لهجه‌ده ها اولمشدر. ص ۱۸ [*]

آت آد ، نام ، اسم

آجون ، آژون دنیا ص ۳۰

آجنین آجیقلی، اضطرابلی، اختیار [؟] ص ۷۸

آجیق آجی . ص ۴۹

آخی، آقی سخی ، جومرد. ص ۵۲

آدیز یوکسك،یوجه،بویوك ص۲۷، ۳۰

آدین باشقه، آرتیق ص ۳۰، ۳۷، ۵۹

آدینلاماق سوسله‌مك ، بزه‌مك ، تزیین ص ۸۷

آرتاماق ، آرتاتماق آشمق ، تجاوز ایتمك ، آزیتمق. ص ۷۸

آرتاماك قالمق ، آرته قالمق. ص ۷۸

آرتاماك دونك اولمق، قرارسز، ثباتسز اولمق . ص ۷۸

[*] بواشارتلرله لغتلرك هانکی صحیفه‌لرده اولدیغی کوسترلشدر . عثمانلیجه ایله مشترك اولان کلمه‌لر بولغتچه‌یه ادخال ایدلمدی .

آرتوت هدیه ، پیشکش ، تحفه ، آرمغان . ص ۲۶

آرقاماق یوکلنمك ص ۳۵

آرقیش کروان ، کاربان ص ۴۶

آری ، آریق تمیز، پاك ص ۲۶، ۶۸

آریماق تمیزلنمك ص ۲۴

آس آز ص ۸۰

آسان ، اسن صاغ ، سالم ص ۳۴

آسرا [آست‌رادن]آلتده ، آشاغیده ، زیر . ص ۶۲

آسیز [آسیغ‌سیز]دن فائده‌سز . ص ۴۱

آسیغ فائده . ص ۴۱

آقیر آغیر ، ثقیل. ص ۴۰

آنك ادراك ، فهم . ص ۲۱

آنونماك حاضرلنمق. ص ۴۹

آی آلماس «آیاماك » دن محافظه ایتمك، صیانت ایتمك ، صاقینمق ، قورومق. ص ۳۹

آيتماك ايتمك، سويلمك، ديمك. ص ٢٩

آيماق ايتمك ، ايلمك ، ايشلمك . ص ١٨

آييپ مناسب ، لايق ، شايان ص ٥٥

ا

اتين مزين ، سوسلى ، بزه‌لى ص ٩١

اداركان ايسته‌ين ، دروب طوپلايان ص ٣٥

ادكو ايو ، ايى ص ٦٨

ارتم فضيلت ص ٢٨

اوك حاكم ؛ اركليك : متبوع ، افندى ص ٥٦

اركان [ايماك] دن ايكن ص٣٤ ، ٥٠

اركليك دوست ؛ احتياج ٦٦

ارن مردكامل ؛ ارمش ص ٣٣

اكير حكمفرمالق ايتمك ص ٢٤

اليك ال ، دست ص ٥٦

الينكلنسا [يلنكلنسايه] باقيله.

اوبوت حجاب ، عار ص ٨١

اوت آتش س ٢٠ ، ٥٦

اوتتاماك اوته‌يه كيتمك ، ترقى ايتمك ص ٦٢

اوتماك ، اوتوب كچمك،ايلرى كيتمك ص ٢١

اوتماك تغنى، ترنم ، اوتمك.

اوتونماك بالواسطه عفو اولنمق ، قبول صفح ايتمك ٢٠

اوجوكتورماك اوج آلمه‌يه،اخذثاره دعوت‌ايتمك ص٤٠

اوچورماك سوندرمك ، اطفا ايتمك ص ٦٩

اودون بدبخت ؛ آتشده يانمغه مستحق ص ٥٨

اودون اوص ، عقل؛ نجابت ص ٣٦

اورام محل ، موقع ، جاده ص ٧٨

اورت آتش ، سعير.

اورماق وورمق ؛ مراجعت ايتمك ، توجه ايلمك ص ٨١

اوروماك اويروب‌جويرمك،دوندرمك ص ٨٢

اورون محل ، مقام ص ٥٠

اورونك بارلاق، لامع؛ سچمه‌ص٢٢

اوز نفس ؛ ذات ص ٤٠

اوزا اوزكه ، باشقه ص ٨٤

اوزاغى اسكى ، قديم ص ٤٣

اوزالا نمای‌خود ، فائض ، اوسته‌لك ص ٥٤

اوزوق فضله، ايلری واران ص ٢٨

اوساتماق اوزاعق ، اوزاقلاشمق ، مباعدت ص ٢٤

اوشاق اوفاق ص ٢٨

اوغان الله ، تكری ص ٢٤

اوق فكر ، خاطر ٣٧

اوق‌ماق آكلامق، دوشونمك ص ٧٢

اوقوش عقل ، آكلايش ص ١٢

اوكوش چوق ص ١٨

اوككوجی تأثير ايتديريجی ، مؤثر؛ مادح ص ٨٥

اوكونج ندامت ، پشيمانلق ص ٢٦

اوكونكان پشيمان ، نادم ص ٤١

اول اول ، او ص ٢٢

اول در est ٢٢

اولا ديكله ، مشورت ايت ص ٣١

اولاشماق اولاشمق، يتشمك ص ٦٥

اولام اولوملی، اولومه محكوم، اولومجيل ص ٥٤

اولامای اولمز ، لايموت ص ٥٤

اولوش اولش ، پای، حصه ٥٤

اولوغ بويوك ، كبير ص ٢١

اومماق اوممق، اميد اميدايتمك ص ١٨

اوناماك ترجيح ايتمك ؛ اطاعت ايلمك ص ١٩

اونك اوك طرف ، صاغ يان ؛ قدوم، ميمنت ، معدلت ، ظفر ص ١٨

اونك مسعدت ، ظفر ص ٤٨

اونكماق اوكمق ، فلاح بولمق ، افاقت قازانمق ص ٦٦

اونكی عناد ، اصرار ؛ تشبث مقلدانه ص ٣٦

اوياماق مساوی اولمق ، اويغون كلمك ص ٦٢

ايدكو ايی ص ٤١

ايدی صاحب ، الله ص ٢١ ، ٣٧ ، ٥٥ ، ٦٠

ايرمس « مانده‌نميشود » ايرمز، نائل اولماز ص ٦٥

ايسما لافزن، بيهوده‌كو، كوه‌زه ص ٣٩

ايك خسته‌لق ، صايرولق ص ٦٥

ايلماك ايليشمك ، بيتشمك ، ايلكلنمك ص ٧٦

ايليك ال ، دست ص ٢٤

ايليك كييك ص ٨٦

ايم اَم ، علاج ص ٦٥

ايمكاك امك ، زحمت ص ٦٨

ايندامك چاغيرمق، دعوت ايتمك ص٨١

ايندين « عبد » قول ، كوله ص ٧٠

اينك جكه ص ٢٣

ايوا أوه ، اَوه‌رك ، چابوجق ص ٧١

ب

بارماق وارمق ص ٧٧

باشاقتورماك يارەلك (؟) ص ٤٠

بايات اسكى ، قديم ص ١٢

بديز اثر صنعت ، تحف ، تحفه ص ٢٩

بريكلك بريكديريجى ص ٥٦

بريم ويريم ، ويريش ، عطا ص ٥٩

بزاماك بزەمك ، تزيين ايتمك ، سوسلەمك ص ٤٣

بكتە پكچه ، صيقيجه ص ٣٨

بلاك ، بلك ، علامت ، نشان ص ٣١

بلكو بللى ، معروف ص و ٣٤

بوتماك ايناغق ص ٤١

بوتماك بيتمك ، تمو ؛ التيام ص ٤٠

بود وجود ص ٨١

بور آجى ؛ شراب ص ٥٠

بور اورتو ؛ بوركى ص ٦٦

بورك كلاه ، تاج ص ٦٣

بودون وجود ص ٥٧

بورون اوّل ، اوكچه ص ٦٣

بوزوك بز ، قماش ص ٨٩

بوش غضب ؛ حدت ؛ خالى ، بوش ص ٣٩

بوشماك ، بوشماق قيزمق ، حدت ايتمك ؛ شجاعتلنديرمك ص ٢٧

بوكانماك باغلانمق ، قاپانوب قالمق ص ٤٢

بولماق برحالدن ديكر حاله كچمك Devenir ص ٢٥

بيشى پيشكين ، كماله ايرمش ؛ دوشونلمش ص ٩١

بيشى ناسره ؛ قيمتسز شى ؛ برنوع يمش ص ٣٣

بيل بل ، ميان ص ٣٢

[illegible]

تولی کوزکو ، آینه ص ۵۷

تولوماق یوزمك ، تولوم چیقارمق ص ۸۷

تون کیجه ص ۲۱

تون طون ، دون ، لباس س ٤٤

تونکا مجموع ناس ، عوام ص ۲٤

تیرکوزماك دیریلتمك ، احیا ص۲۲

تیریلماك دیریلمك، جانلی اولمق ص ٥٤

تیریلکو دیری ، ذی‌حیات ص ۷۳

تیز تز ، عجله ص ٤۳

تیکماك دکمك ، ایریشمك ص ٥۳

تیل پارچه،قسم،دیل،لسان ص ۲٥

تیلیم پك چوق ، نجه ص ۳۹

ج ، چ

جیرماق طولاتوب سکیرتمك ؛ ییرتمق س ٤۹

چیغای فقیر ص ٤۷ ، ٦٤

چین طوغری، صادق ص ۲۸

د

درنك ساعت ، وقت ص ٥۲

ر

راك حیله، فریب، رنك، دك ص ۷٥

س

سارانكو ساری ، طرف ص ۷۳

ساغیماق یاد ایتمك ، تصور وتعداد ایتمك ص ۷۳

ساقیش قصور ص ٦۳

ساناغ صایی ، حساب ص ۲۸

سانچماق صاپلامق ص ۸٦

ساناماق صایمق، حساب ایتمك ص ۳۹

سانی صایی ، حساب ص ٥۹

سرایپ کیزلنمك « سرماك » دن: یاپیلوب قالمه، ص ٤٥

سوجوك طاتلی ؛ شراب ص٤۹، ۸۲

سوزلاماك سویلمك ص ٤۳

سوغ صو ص ۷٦

سوق صوقلمش ، چیقمش ، بوش ، چوقور؛ آچ‌کوزلی ص ٤٦،٥۷

سوكونج سوكه ، دشنام ص ٥۳

سونكاك کمیك ص ۳۳

سووارماق صووارمق،اسقا ص ٦٧

سیلیق ، سیلیك سیلنمش ، پاك ، تمیز ص ٧١

سیماك، سیمك اسد برجنده‌کی ایکی یلدیز ، سماك ص٢٧

سیناماق صنامق ، تجربه ص ٣٤

سینماك قیرلمق ، صینمق ص ٣٨

ق

قاتا قات ، کره ، دفعه (صوکنده‌کی آ تأکیددر : هاکبی) ص ٢٩

قاتغو قایغو ص ٨٢

قاتیغ قاتی ، زورلو.

قار اکر ص ٩١

قاری اختیار ، عجوز ص ٦٤

قاری بیلك ، زراع ؛ دال ، قوری. ص ٨٧

قازیپ « کاویده » ، قازلمش ، حك اولنمش ص ٦٩

قالی اکر ، آرتیق ص ٣٨ ، ٤٢

قایتارماق کیری دوندورمك ص ٨٧

قراواش قره‌باش ، جاریه ، قیرناق ص ٦٣

قموغ قو ، همو ، هب ص ٤١

قوپماق یرندن آیرلمق . ص ٤٦

قوت سعادت ، برکت ص ٢٢

قوتولماق قورتلمق، رها بولمق ص ٢٠

قوتلوغ قوتلو ، مبارك ص ٥٦

قوتماق مکس، آرام، توقف ص ٤١

قوتماق قالمق، براقمق ، قومق ، قویمق ص٥٤، ٧٩

قیز نادر ، بهالی، قیت ص ٨٤

ك

کات قوتلی ، شدتلی ، پك چوق ص ٢١ ، ٤٥ ، ٥٩

کاتین شدتله ، پك ص ٧٢

کاسولوك کوسولو، طارغین ص ٧٠

کتیم کیم ، زره ، لباس ص ٤٤

کتینکی کیدن ، اسلاف ص ٣٠

کلیکلی کله‌جك ، اخلاف ص ٤٠

کشور اتار [؟] ص ٦٠

که‌چورکان کیچورماکدن ، کچیرکن ، مساهله‌کار ص ٢٥

کوپ چوق ص ٩٣

١٢ [illegible]
٦٨ [illegible]
١٦ [illegible]
٦٢ [illegible]
١٠ [illegible]
٢٧ [illegible]
٧٧ [illegible]
١٠ [illegible]
[illegible] (٥) [illegible]

[illegible]

[illegible]
٣٨ [illegible]
[illegible]
٠٨ ، ٧١ [illegible]
١٣ [illegible]
٥٨ [illegible]

[illegible]

٣٤ ، ٦١ [illegible]
٧٨ [illegible]

[illegible]

٣٧ [illegible]
٦٧ [illegible]
٨٨ [illegible]
١٠ [illegible]
٣٨ [illegible]
٦٧ [illegible]
٨٨ [illegible]
٣٨ [illegible]
٦٣ [illegible]
١٠ [illegible]
٠٠ ، ٣٨ [illegible]
١٨ [illegible]
٢٨ ، ٧٨ [illegible]
٢٠ [illegible]

يالينك فائده ص ٦٨
يانكشاغان ياكشاقلق ايدن ، ياوه‌كو ص ٣٩
يانوت قارشيلق ، مقابل ص ٦٨
يانوت يانمق‌دن يعنى دونمكدن : دونن ص ٧٤
يروماك آرزو كوسترمك، هوس ايتمك، ايسته‌مك ص ٩٢
يريلكان يريلن، ذم اولنان
يشرو كيزلى ، مستور ٤٤
يكى زبون ، بد ، فنا ، خسته ، عاجز ص ٢٣
يكى يكين ، ايلك ص ٢٣ ؛ يك ، تميز ، ياووز ص ٥٥
يلنك‌لنسا «يلنكلنماك» دن: يال‌ويرسه، طوتوشوب آلاولانسه
يوتكو «يوتمق» دن: قازانچ ، يوك ص ٤٧
يوقار يوقلامق يوكسلمك ص ٣٥
يوقاماق يوقلامق ، اوقشامق ، مسح ص ٥٠
يوكونماك خشوع ايله ديز چوكمك ص ٤١
يوكوركان يوروين ، ماشى ص ١٩
يوكورماك يورومك ، مشى ص ٤٦
يول يولق‌دن ، زورله ايرلق ، قوپارمق ص ٢٩

يرمق يومق ، ييقامق ص ٣٦
ييتماك غائب اولمق
ييتماك واصل اولمق ص ٥٣
ييتوك ييتيك ، غائب ص ٣٥
ييتيك غائب، ضايع ص ٨١
ييتيماك ايتمك ، زوله‌مق ص ٢٢
ييرماك يرمك، ذم ايتمك ، غيبت ايلمك ص ٣٨
ييز ايز ، اثر ص ٥٢
ييغ حاضر ، مهيا ص ٤٩
ييغاج آغاج ص ٦٧
ييغلاماق آغلامق ص ٥٢
ييغيق‌لى محترز ، مجتنب ، قورقاق
ييقيق ييغين ، مدخر ص ٧٠
ييك خسته‌لق ، آفت ٢٧
ييلكلى يل ، روزكار كبى يلن ، قوشان ص ٢٠
ييليك ايليك ص ٢٤

صوكى